

Bulletin van de Van de Poll-Stichting voor Zeister geschiedenis 1987

<https://hdl.handle.net/1874/9654>

Seijsf

Bulletin ten bevordering van de
kennis van de geschiedenis van
Zeist, uitgegeven door de
Van de Poll-Stichting

Maart 1987, Jaargang 17, nr 1

Van de Poll-Stichting

Stichting ter bevordering en
verbreiding van de kennis om-
trent de geschiedenis van Zeist

Archief: het Slot, Zinzendorflaan 1

Het archief der Stichting is geopend op:
dinsdag van 10.30 - 12.30 uur

Administratie:

Mutaties t.b.v. de ledenadministratie uitsluitend te
richten aan: Administratie Van de Poll-Stichting, post-
bus 342, 3700 AH Zeist

B u l l e t i n van de Van de Poll-Stichting
voor de zeister geschiedenis

Versijnt 4 maal per jaar
17e jaargang, maart 1987, nummer 1

=====

Redactie: dr J. Meerdink, R.P.M. Rhoen, drs Th.G.P.M.
Ruijs, drs H.M.J. Tromp, H. Wels en
K. Scharren (eindredacteur)

Dagelijks bestuur der Stichting:

Drs H.J. Eijsink,
voorzitter, Oranje Nassaulaan 3

Mr dr A.A.H. Stolk,
vice-voorzitter, Krullelaan 28

I.D. Heyning,
secretaris, Sophialaan 33^I

Dr J. Meerdink,
tweede secretaris, Laan van Beek en Royen 2

L. Visser,
penningmeester, Lommerlust 17;
postgiro: 3.840.383 t.n.v. de
Van de Poll-Stichting;
bank: Algemene Bank Nederland
te Zeist (postgiro 30.549),
t.g.v. rekening 55.86.18.049
van de Van de Poll-Stichting

R.P.M. Rhoen,
tweede penningmeester, Nijenheim 63-23

Drs Th.G.P.M. Ruijs
lid, Kersbergenlaan 10

I N H O U D

	<u>blz.</u>
Jaarverslag van de secretaris over 1986	5
Verslagwerk van het archiefwerk over 1986	7
Zeist tussen 1880 en 1900	9
Stichting van de hervormde kerk met pastorie te Huis ter Heide	17
Oud Zeist onder de slopershamer	23
Uit de pers	24

Jaarverslag over 1986

In het verslagjaar vergaderde de Raad van Beheer op 18 maart en 9 juli, terwijl het Dagelijks Bestuur vijf maal bijeen kwam en wel op 28 januari, 4 maart, 4 juni, 10 november en 19 december.

De samenstelling van de Raad van Beheer bleef ongewijzigd. In het Dagelijks Bestuur verzocht de heer drs Th.G.P.M. Ruijs ontheven te worden van zijn 2e penningmeesterschap; hij werd opgevolgd door de heer R.P.M. Rhoen. De heer Ruijs blijft overigens tot ons genoegen wel wil van ons Dagelijks Bestuur.

Ons Bulletin kwam in 1986 weer vier maal uit. In het laatste nummer wijdde mevrouw drs J.C. Mollen-Hengeveld een artikel aan ons 35-jarig bestaan, waarvoor wij graag nog eens uw aandacht vragen. De schrijfster zette daarin vele vroegere en huidige medewerk(st)ers in het zonnetje, maar vergat - bescheiden als zij is - daarbij zichzelf. Daarom willen wij graag nog eens memoreren, dat mevrouw Mollen reeds meer dan 10 jaar het archiefwerk en de ontvangst van geïnteresseerden op de dinsdagochtenden verzorgt!

Hoe zij dit, ook in 1986, tezamen met de dames Ber-toen en Bottinga alsmede met de heren Van Wijk en Roeder, verrichtte, vindt u in het afzonderlijke jaarverslag van het archiefwerk.

Op 6 maart verzorgden wij een "klankbeeld over de Hernhutters in Zeist", samengesteld en gepresenteerd door de bekende zeister fotografe Hanneke Kortlandt, in de congreszaal van het Slot.

Verder werd van 8 t/m 27 maart onder onze auspiciën een tentoonstelling, genaamd "Kijk op het Slot" gehouden in de vleugel-galerie, ter gelegenheid van het 300-jarig bestaan van het Slot.

De heer drs H. Reinders uit Bunnik hield op 6 oktober in de congreszaal een lezing met lichtbeelden, getiteld "Het goed de Niënhof onder Bunnik en de familie de Pesters".

Door de heer H. Wels werden dit jaar liefst 10 film-avonden verzorgd, te weten voor de bejaardensoos Sionskerk; de weduwen in de Evangelische Broedergemeente, de christelijke basisschool de Sluis, in Figi (de traditionele bevrijdingsfilm); de kerken in Zeist-West; de Evangelische Broedergemeente in de Zinzendorfmavo; de bejaardensoos in Hebron; het Zeister Mannenkoor; de Protestantse kerk in Austerlitz en de oudejaarsavond in Heerewegen.

Vermeldenswaard is voorts dat genoemde heer Wels ook nog de gehele contribuantenadministratie op zich heeft genomen.

Wij zijn allen die op enigerlei wijze aan onze activiteiten hebben meegewerkt, bijzonder erkentelijk, terwijl ook stellig een woord van dank op zijn plaats is voor de pers - en wij denken dan vooral aan de Nieuwe Zeister Courant en De Nieuwsbode - voor de positieve wijze waarop zij steeds aandacht schonken aan onze Stichting.

Het aantal contribuanten bedroeg aan het einde van het verslagjaar 503 tegen 512 per ultimo 1985. Het is jammer dat de begunstigers nog niet eens 1% uitmaken van de bevolking! Wij doen daarom een dringend beroep op u om nieuwe donateurs te werven. Doet uw best!

Tot slot spreken wij de hoop uit dat wij niet alleen van u, individuele begunstigers, maar ook van de gemeente Zeist, de voor ons beslist onontbeerlijke financiële steun zullen mogen blijven ontvangen.

I.D. Heyning
secretaris

Verslag van het archiefwerk over 1986

Ook in 1986 heeft het archiefwerk weer vorderingen gemaakt.

Bibliotheek

Een vijftiental ontvangen nieuw verschenen boeken en brochures zijn in de catalogus opgenomen.

In één van de dit jaar te verschijnen Bulletins zullen deze nieuwe aanwinsten worden vermeld.

Persberichten

Ook dit jaar is een grote hoeveelheid persberichten gecodeerd volgens de Bibliografie van Zeist.

Hiervan getuigen de mappen:

- 3.2 Straten en Pleinen
- 3.6 Gemeentehuis en Openbare gebouwen
- 12.2 Bedrijven
- 17.1 Burgemeesters
 - Leden van de gemeenteraad
- 17.2 Overige personen

Onze dank aan de heren Scharten en Visser, die ons de berichten uit het Utrechts Nieuwsblad, De Nieuwsbode enz. verschaften.

Kaartenverzameling

Er was dit jaar opmerkelijk meer belangstelling voor ons kaartenbezit dan in vorige jaren. De nog aanwezige, doch niet beschreven kaarten werden geregistreerd, terwijl enkele nieuw ontvangen exemplaren in een supplement werden verwerkt. Het nieuwe overzicht van de kaartenverzameling is gereed, maar nog niet met omslag verschenen.

Prenten

De inventarisatie van het prentenkabinet is voltooid. De prenten zijn in een kaartstelsel verwerkt volgens de Bibliografie. Een kleine catalogus zal worden samengesteld.

Iconografische Atlas

Ook deze wordt veel geraadpleegd. Dank voor de portretten, die ons werden toegezonden.

Inlichtingen

Het aantal verstrekte inlichtingen (mondelinge en schriftelijke) nam dit jaar toe (170). Leerlingen van middelbare scholen, studenten, verenigingen, onder andere het Toonkunstkoor, de openbare bibliotheek, het Utrechts Landschap en vele anderen raadpleegden het archief.

Aan de tentoonstelling "Kijk op het Slot" verleenden wij onze medewerking.

Maar er is nog meer werk, dat ligt te wachten. Gedacht wordt onder andere aan de inventarisatie van voorwerpen, die ons werden geschonken. Misschien wordt in 1987 hiervoor een oplossing gevonden.

Ten slotte heel veel dank aan de dames en heren medewerkers; zij zorgen er voor, dat het archiefwerk kan worden voortgezet.

J.C. Mollen-Hengeveld

Inleiding

Op verzoek van de Van de Poll-Stichting vertelde freule J.M.E. van de Poll (1872-1970) jeugdherinneringen. De heer F. Wels nam op 7 maart 1968 dit gesprek op de band op, dat hieronder wordt weergegeven.

Aan freule Van de Poll is het ontstaan van onze Stichting te danken. "Zij gaf daarbij tevens uitvoering aan de wens van haar broer, jhr mr F. van de Poll, die in de Zeister samenleving vele jaren een voorname rol speelde en zich intens voor het Zeist van heden en verleden interesseerde" 1).

De Stichting zal zeer zeker de nagedachtenis van freule Van de Poll in ere houden.

Freule Van de Poll vertelt:

Er is gevraagd om mijn herinneringen over Zeist mee te delen. Ik zit er natuurlijk aan het eind van mijn leven vol van.

Waar zal ik mee beginnen of waar zal ik eindigen? Eigenlijk ben ik pas vanaf 1880, toen ik 8 jaar was, bewust geworden van hetgeen in Zeist gebeurde; daar kan ik over spreken.

Zeist was een mooi, rustig bosrijk oud dorp met prachtige buitenplaatsen en herenhuizen. Zoveel van die herenhuizen zijn nu verbouwd tot flatgebouwen. Zoals een oude zeisterse weduwe mij onlangs schreef: Hoe vindt u het toch dat al die mooie huizen vogelkooitjes worden met zaadbakjes ervoor?

Middelpunt van het eigenlijk dorp vroeger was het Rond met de twee Dorpsstraten. Het eind van het dorp was waar nu de winkel van Kraal staat 2) en waar de eikenhouten-bosjes begonnen. Persoonlijk betreur ik het dat er zoveel veranderd is en het dorp een druk roezemoezig stadsbeeld geeft en zijn eigen aardig cachet volkomen verliest.

Zeer te betreuren is de verhouding tussen de mensen onderling. Vroeger was het heel merkwaardig. Er was een heel groot verschil in stand. Daarentegen een veel grotere band tussen die mensen onderling. Veel meer persoonlijke belangstelling en vriendschap voor elkaar. Nu is dit nog slechts bij enkelen over gebleven. Op "Beek en Royen", waar wij 92 jaar gewoond hebben, kenden wij alle families in de Dorpsstraten. Wij wisten van elkaar de verjaardagen. Wij keken wie er kwam en wie er niet kwam, niet uit nieuwsgierigheid maar uit interesse.

De rust van het dorp kunt u zich zeker niet voorstellen. De kinderen knikkerden op straat. Er was helemaal geen gevaar. Mijn vader 3) gooide wel eens een paar chocoladjes naar beneden om ze te paaien. Zij speelden haasje-over over de paaltjes van de Laan van Beek en Royen. Zo stil was het dat wij 's avonds in de zomer aan de voorkant op straat konden theedrinken en het aardig vonden als er eens een wagen voorbijkwam of een equipage van de buitenplaatsen.

Een cultureel leven was er in Zeist eigenlijk niet. Dat is pas begonnen in 1870. Toen de oprichting plaats had van de afdeling Zeist van de Maatschappij van Toonkunst door mr C.B. Labouchère en mijn vader. In 1882 volgde de oprichting van de Harmonie door mijn vader, Herman Meerdink en Herman Lentz. Vóórdien was er steeds het prachtige orgelspel van Herman Meerdink in de kerk en alleen de kerkmuziek bij de Hernhutters.

Hoe zeer men eigenlijk in die tijd behoefte had aan muziek bleek uit het feit dat tijdens de repetities van de Harmonie in de Nieuwe Sociëteit, die op de hoek van de Hogeweg en de Donkere Laan 4 stond, een groot publiek daarnaar kwam luisteren, steunende op hun rijwiel; een paard en wagen dat er langs kwam, moest maar een eindje om rijden, want ze wensten niet gestoord te worden.

Een groot verschil was er ook tussen armen en heel rijken. Er was geen armenzorg. Alles kwam eigenlijk neer op de weldadige dames, de gezusters Voomborg, me-

vrouw Van Loon van "Hoog Beek en Royen", mevrouw Pauw 5) van "Pavia" en mevrouw Labouchère van het Slot. Uitgaande van het principe de rechterhand mag niet weten wat de linker doet. De dames deden liefdadigheid in alle stilte.

Veel dankbaarheid was er niet. De dames hadden hun vaste dagen, waarom men mocht komen, eigenlijk bedelen. Op de dag dat mevrouw Van Loon het uur had om hen te woord te staan, verzamelden de vrouwen zich allemaal op de hoek van de Laan van Beek en Royen en de Dribergseweg. En wij konden vanuit onze open ramen de commentaren horen over die arme mevrouw Van Loon, en arm was zij in dat opzicht, die ongezouten besproken werd. Zo kwam er eens een harde stem, die riep toen zij terug kwam: "Nou dat mens, dat kreng, heeft vandaag maar weer f 1,-- gegeven".

Langzamerhand werd duidelijk dat die arme gezinnen de betrokken dames schromelijk voor de gek hielden. En zij namen een Zeistenaar om controle uit te oefenen. Ook dat hielp niet. Later werd Armenzorg opgericht en de dames waren doodongelukkig dat de particuliere liefdadigheid aan banden werd gelegd en dat zij in het vervolg een verklaring moesten ondertekenen van alles wat zij gaven. Maar dit was hoognodig en droeg bij om bedrog tegen te gaan. Gelukkig dat de sociale zorg in steeds betere banen werd geleid. Zo waren er op allerlei gebied verbeteringen aangebracht die thans onmisbaar zijn en die ik zeer zeker erken.

Veel moois van vroeger behoort tot het verleden en daar kan ik nog wel eens zeer naar terug verlangen.

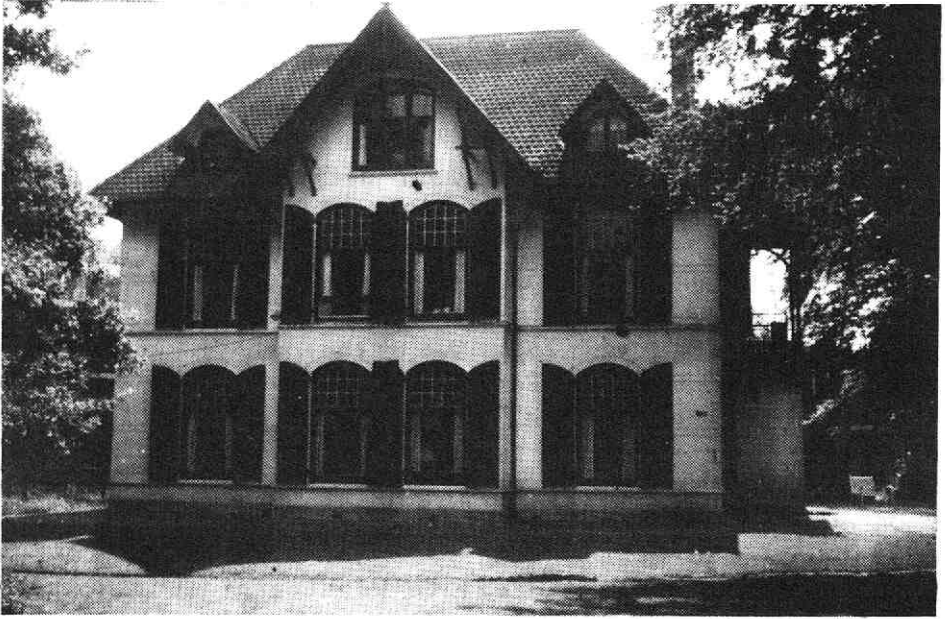
Gaarne zou ik nog iets willen vertellen van de types die Zeist vroeger had. Elke plaats had toen haar eigen dorpsgekkies. Ook Zeist. Men liet ze kalm hun gang gaan. Nu zouden ze opgenomen worden in een inrichting, maar die bestonden vroeger nog niet. En bejaardentehuizen waren er ook nog niet.

Er was een zekere jonge man van ongeveer 20 jaar, voor zover als ik mij herinner, Jantje van de Achterheuvel. Hoe zijn achternaam was, weet ik niet. Een echte mongool met treurig uiterlijk, hangende traanogen en een hinkende manier van lopen, maar doodgoed. Zo betrouwbaar dat vrouwen die op een drukke dag geen raad wisten met hun kinderen hen geheel aan hem toevertrouwen. Jantje, die met de kinderwagen er op uit ging, kwam weer vrolijk en vriendelijk terug met het kind, goed verzorgd en op tijd thuis. Geen mens die hem kwaad deed, ook geen jeugd.

Dan was er Keesje Post. Die was heel anders. Het was een onschuldige gek, maar die de malste dingen verzon. Eens had hij kans gezien om in de molen op de Bergweg een zak met meel te veroveren. Hij strooide het meel uit op de grond en wentelde zich daarin. Spierwit kwam Keesje te voorschijn. Hij nam toen een paraplu waar alle zijde uitgetrokken was, zodat alleen de baleinen overbleven en bond aan elke balein een dode rat. Zo kwam hij langs ons huis. Wij, kinderen, hadden natuurlijk doller pret, maar men liet hem kalm gaan. Later is hij in het slootje van de Blikkenburgerlaan gevallen en verdronken.

Bij de brand van de Broedergemeente onlangs 6) is mij weer te binnen geschoten wat Keesje ook eens deed. Er was een binnenbrandje in een huis op het Zusterplein. Mijn broer 7) ging er heen en hielp van alles, dus kostbaarheden, uit het huis te halen. De politie stond nog niet bij de brug om de mensen tegen te houden. Keesje ging er ook heen en ging eens kijken of er niets te pakken was in de keuken. Toevallig was er net een verjaardag geweest, dus Keesje vond klieken van de taart en flessen wijn. Hij ging met zijn kornuiten midden op het Zusterplein in het gras zitten en ze deden zich heerlijk te goed en lieten de hele boel maar branden.

Nu komen er een paar Zeistenaren, die waren niet

Huize "Simorowa" waar het interview met freule J.M.E.
van de Poll is gehouden H. Wels

Een jeugdfoto van de freule
Collectie Van de Poll-Stichting

krankzinnig maar toch wel een beetje vreemd. Daar had je Zwarte Hans, die was zwart van haar en heel klein. Ook zwart in alle rimpels van haar gezicht, want daar kwam nooit een spons bij te pas. Zij werd een paar keer per jaar door mijn moeder aangeropen om de gele steentjes van het trottoir, waar het gras tussen groeide, schoon te maken. De goede ziel deed dat op haar knieën op een oud stuk tapijt en met behulp van een kromme spijker. Als alles schoon was, werd zij zelf later geschrobd en met loog afgewerkt.

Dan was er Piet de Peel, die in een tentje in de schaatsenrijderstijd met een pot rokende turf op de Blikkenburgervaart borrels en warme dranken verkocht.

Dan was er juffrouw Lutteberg, genaamd Lut, die leefde in adoratie van de gezusters Van Loon, Pauw en Labouchère. Urenlang stond zij te wachten bij het hek van "Hoog Beek en Rooyen" om maar een glimpje op te vangen als mevrouw Van Loon thuis kwam.

Dan was er Cornelia Jansen, die in 1885 nog geen afstand kon doen van haar crinoline. Die prachtig schaatsen reed, buitenover 8) tot groot vermaak van de zoons van Labouchère van het Slot, die reden met haar, maar konden alleen met de hand de hare bereiken vanwege de crinoline en zo zwierden zij met haar in brede slagen over de Slotvijver, tot groot vermaak van het publiek.

In de Broedergemeente was een broeder Grasman. Hij deed voor de gemeente boodschappen en bracht de brieven op de post. Het postkantoor was toen in de 1ste Dorpsstraat. De beampten hadden het niet bijzonder druk. Eén van hen had gemerkt dat broeder Grasman wanneer hij een brief in de bus had gedaan terugliep en telkens omkeek of de brief er wel in lag. Toen Grasman goed en wel bij het het Schneiderhotel 9) was, liet de postbeampte de brief weer heel voorzichtig halverwege uit de bus piepen. Zo gebeurde dat enige keren en elke keer vloog die arme Grasman er in en holde weer naar de bus toe. Net

als hij het puntje van de brief wou pakken, zakte de brief weer naar binnen. Dit was eigenlijk een onschuldige voor-de-gek-houderij, maar toch nog wel geestig.

Zo, nou is het op!

Noten

- 1) Uit: "Ter nagedachtenis aan Jonkvrouwe J.M.E. van de Poll"; in: Bulletin van de Van de Poll-Stichting, jaargang 1, no 1, blz. 4
- 2) Hoek Slotlaan-Weeshuislaan
- 3) Jhr F.H. van de Poll (overleden in 1907)
- 4) De Donkere Laan liep van het gemeentehuis tot aan de beide Hogewegen
- 5) Pauw van Wieldrecht
- 6) De grote brand op het Broederplein was in de nacht van 27 oktober 1967
- 7) Jhr F (Frits) van de Poll
- 8) Buitenover-schaatsen wordt in Zeist: Beentje-over genoemd
- 9) Hotel Schneider is nu hotel Hermitage, het Rond 7

Hervormde kerk te Huis ter Heide
foto H. Wels

Gevelsteen van de hervormde kerk te Huis ter Heide

foto H. Wels

Stichting van de hervormde kerk met pastorie
te Huis ter Heide

Inleiding

De samensteller van dit artikel is de heer W. Grapendaal, die - na een kortstondige ziekte - op 31 januari 1972 op 70-jarige leeftijd overleed.

"Hoewel de heer Grapendaal geen Zeistenaar van geboorte was, woonde en werkte hij bijna 50 jaren ter gemeente-secretarie en vrijwel van het ontstaan van de Van de Poll-Stichting gaf hij daaraan zijn krachten, namelijk sedert 1 januari 1954 als secretaris en met ingang van juni 1966 als archivaris.

"Naar beste kunnen is hij tot het laatst produktief voor anderen bezig geweest" 1).

Daarvan getuigt onder andere ook het hieronder volgende verslag, gedateerd 22 juni 1959, dat in het archief der gemeente Zeist is opgeborgen.

Op 18 februari 1856 werd door burgemeester en wethouders van Zeist een schrijven ontvangen dat ondertekend was door de heren:

- J.J. Bos, predikant te Soest;
- mr P.M. de la Court, eigenaar van het landgoed "Zandbergen" onder Zeist;
- mr J.I.D. Nepveu, eigenaar van het landgoed "Dijnselburg", onder Zeist en
- L.T. Moesvelt, onderwijzer te Soesterberg.

In dit schrijven wordt onder andere het volgende naar voren gebracht:

"De toenemende bevolking, gepaard met verbeterde wegen en gemakkelijker middelen van vervoer, hebben in de laatste jaren tot bewoonde of bebouwde streken gemaakt, wat vroeger waterplas of heide was, en verre verwijderd van dorpen en steden, zijn buurten en gehuchten verzezen welke dikwijls oude gemeenten in talrijkheid van zielen overtreffen.

"Zo verzamelde zich ook in het hart der provincie Utrecht, te midden van de lustverblijven van zo menig rijk door God gezegenden, tussen Amersfoort, Zeist, De Bilt en Soest een bevolking van meer dan 400 Hervormden, voor het grootste gedeelte ruim een uur verwijderd van hun bedehuizen. Die bevolking, van overal te zamen gevloeid, inzonderheid tot de arbeidersstand behorende, nog steeds aanwassende en door Rooms-Katholieken omringd, die minder in getal, toch een eigen sierlijk kerkgebouw bezitten, met volledig herderlijk toezicht, naar de eisen van dat kerkgenootschap, die bevolking heeft dringend behoefte aan een kerk en een leraar.

"De heren J.J. Bos c.s., voornoemd, van nabij met deze behoefte bekend, hebben besloten hun pogingen tot verkrijging van beide te verenigen. De eigenaar van het landgoed "Zandbergen" heeft reeds de nodige grond voor kerk en pastorie met welwillendheid afgestaan. Het punt is allergeschikst, aan de straatweg van Utrecht op Amersfoort, niet ver van het Huis ter Heide, de macadam-weg op Zeist en de straatweg op Soest. Maar voor kerkgebouw en predikantswoning zijn ongeveer veertien duizend gulden nodig. Wij willen trachten deze som te verzamelen en gaan daartoe een beroep doen op liefde voor de Heer en de broederen van die allen, bij wie wij slechts enige belangstelling in de uitbreiding en bevestiging van Gods Koninkrijk vermoeden.

"Wij bieden ook u daartoe nevensgaande intekenlijst of verbintenis aan, welke u de gelegenheid geven zal om ons tot voormeld doel te helpen, of met een gift in eens of met een gift gedurende twee of drie jaren te herhalen of met een renteloos voorschot van f 250,-- later bij uitloting af te lossen. Ieder van de ondertekenaars zal zich volgaarne met het ontvangen van uw, zo wij hopen, gunstig antwoord belasten".

Op 1 augustus 1857 ging van de commissie tot stichting ener hervormde gemeente te Soesterberg weder een schrijven uit.

De commissie deelde mede, "dat zij een ministriële dispositie, d.d. 15 juni 1857, nr 13, ontvangen had,

waarbij het uitzicht wordt geopend op de helft van het predikants-traktement uit 's Rijkskas, bijaldien in de stichting van kerk en pastorie, mitsgaders in de helft van het benodigde predikantstraktement, buiten bezwaar van 's lands schatkist, mocht kunnen worden voorzien.

"Zal dus die buurt, met een Hervormde bevolking van ruim 400 zielen, van één tot twee uren gaans verwijderd van de kerken van hun tegenwoordige (1857) gemeenten, eerlang een zelfstandige gemeente uitmaken, dan moeten wij een som van vijf en twintig duizend gulden kunnen verzamelen. Voorwaar een belangrijke som, die wij zouden aarzelen te vragen, indien het niet was voor zulk een verheven doel. En de ondervinding heeft ons reeds geleerd, dat men daarvoor in ons vaderland niet ligt te vergeefs aanklopt. Ongeveer elf duizend gulden zijn ons reeds geworden.

"Veertien duizend gulden moeten nog gezocht worden; wij willen ons met nieuwe kracht daartoe aangorden en wij hebben hoop, dat ook dit ons gelukken zal, daar het bestaan van een Hervormde Gemeente in de buurt van Soesterberg en Huis ter Heide thans nog maar alleen afhangt van het verkrijgen van een zeker som gelds.

"Wij wenden ons daarom thans met een bede tot u, ge-goede en weldadige inwoners van Zeist.

"Gij zijt, zo vervolgt dit schrijven, in de eerste plaats geroepen om de belangen van zovele van uw medeburgers en mede-leden te behartigen en te bevorderen. Tot ons leedwezen vonden nog bij velen uwer die ondersteuning niet, als waarop wij meenden aanspraak te hebben. Wij eerbiedigen echter de bezwaren, die daar wellicht aanleiding toe gaven. Maar thans (1857), dunkt ons, zijn die bezwaren opgeheven. Zijne Majesteit de Koning heeft onvoorwaarlijk het plan van de Commissie tot stichting van een Hervormde Gemeente te Soesterberg en omtrek goedgekeurd, ofschoon de bedenkingen van Zeist met onverminderde kracht te Zijner kennisse waren gebracht.

"Hieruit volgt, onzes inziens, dat de Stichting van een nieuwe gemeente in de omtrek van het Huis ter Heide en Soesterberg, op de tegenwoordige toestand der Zeis-

ter gemeente volstrekt niet drukken zal." Het schrijven vervolgt met de woorden: "Daarom nu, helpt ons het goede werk voltooien.

In het jaarlijks uitvoerig en beredeneerd verslag van de toestand der gemeente Zeist over 1859 (aantal inwoners 4.248) staat onder hoofdstuk VIII Kerkelijke zaken het volgende vermeld:

Er bestaan in deze gemeente vier Kerk-gemeenten als:

1. de Ned. Hervormde Gemeente;
2. de R. Katholieke Gemeente;
3. de Evangelische Broedergemeente;
4. de Chr. Afscheidengemeente.

Bij eerstgenoemde gezindte (Ned. Herv.) zijn twee dienstdoende leraren. Bij ieder der beide volgende gezindten (R.K. en Evang. Broedergemeente) is één leraar, terwijl bij laatst genoemde (Chr. Afscheidengemeente) gezindte de sedert geruime tijd vacant zijnde plaats waargenomen wordt door een geletterde visverkoper.

In 1859 bedroeg in de gemeente Zeist het aantal Ned. Hervormden 2.573; R.-Katholieken 1.108; Evang. Broedergemeente 282; Afscheidenen 34; Evang.-Luthers 42 en andere gezindten 34.

Wat de leraren van de Ned. Hervormde gemeente van Huis ter Heide betreft kan worden medegedeeld, dat de kerkeraad jarenlang een beroep heeft moeten doen op de predikanten van de omliggende gemeenten om predikbeurten in de kerk van Huis ter Heide te houden. Als enkele van deze eerste predikanten kunnen worden genoemd: N. Beets, Muller Massis, Loeff.

Op de eerste steen welke in de Ned. Hervormde kerk te Huis ter Heide is aangebracht staat aangegeven: Deze steen is gelegd door Pieter Hendrik de la Court, oud 3 jaren 17 juni 1858.

W. Grapendaal

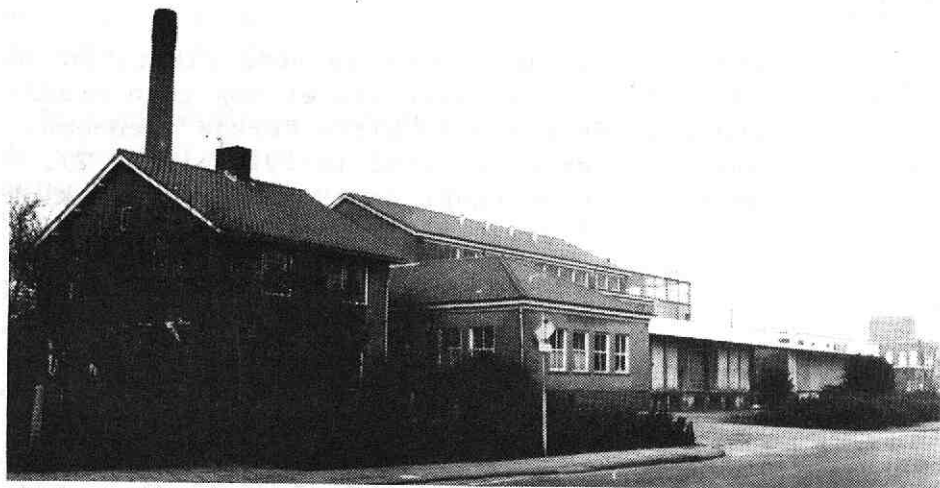
Naschrift

De stichting van kerk met pastorie vond plaats in de jaren 1858-1859. In genoemd jaar was er nog geen predikant. Het gebouw wordt wel het "witte Kerkje" genoemd.

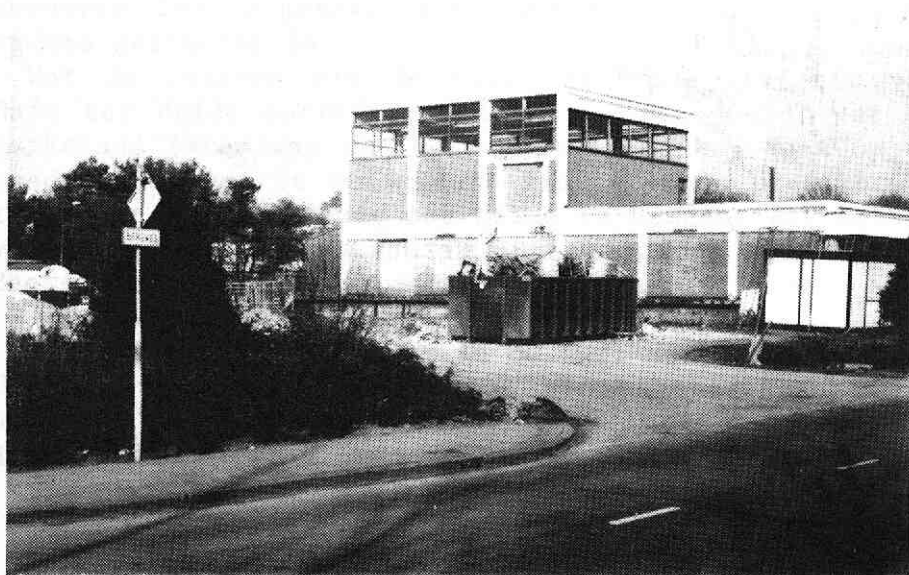
Een verbouwing van de toren vond in 1915 plaats 2). In het torentje hing - en hangt na 1945 weer - een klok van F. Hemony uit 1659 3).

Noten

- 1) Uit: Ter herinnering aan W. Grapendaal; in: Bulletin van de Van de Poll-Stichting, jaargang 2, maart 1972, no 1, blz. 3
- 2) R. Blijdenstein, Zeist, Groei en Bouw; deel 6: Den Dolder en Bosch en Duin, 1984, blz. 82
- 3) K.W. Galis, Huis ter Heide, Bosch en Duin en Den Dolder in oude ansichten, 1980, afb. 10

De melkfabriek aan de Bergweg
foto dienst openbare werken

Sloop van de voormalige melkfabriek aan de Bergweg

foto H. Wels

Oud Zeist onder de slopershamer

Ditmaal geen oude woningen in het centrum van Zeist, maar de melkfabriek aan de Bergweg - gebouwd in 1953 - echter al enkele jaren buiten gebruik.

Oorspronkelijk was deze melkfabriek gevestigd in een voormalige ijsfabriek aan de Tulpstraat alhier.

Op 24 november 1940 trad het standaardisatiebesluit in werking, waardoor niet meer rechtstreeks melk van de boer betrokken mocht worden. In verband daarmee besloot een zeventiental melkhandelaren een centrale op te richten om de melk zelf te gaan verwerken. In 1943 gelastte de overheid het bedrijf te sluiten.

Na de oorlog werd men meteen weer actief. Door groei moest er naar een andere locatie worden uitgezien.

Nadat in 1965 het 25-jarig bestaan gevierd werd, ging de Coöperatieve Melkcentrale Zeist (C.M.Z.), waarin melkslijters uit Zeist en omgeving deelnamen, over tot uitbreiding, dat wil zeggen nieuwbouw en wel aan de Bergweg, waar een gebouw kwam te staan met drie verdiepingen; op de hoogste étage kwamen tien grote tanks te staan, waarin 100.000 liter melk verwerkt kon worden.

Al spoedig kwamen donkere wolken opzetten, doordat de grote winkelbedrijven in Zeist hun melk niet bij de C.M.Z. kochten maar elders. Daardoor liep de omzet terug, ook al omdat intussen slijters hun bedrijf beëindigden.

Pogingen om aan de grootwinkelbedrijven toch melk van de C.M.Z. te leveren, liepen op niets uit, zodat de organisatie tenslotte aan het Menken-concern werd overgedragen.

Op de vrijkomende grond wordt een nieuwe B.M.W.-garage gebouwd voor het bedrijf, dat nu nog in de Montaubanstraat is gevestigd.

K. Scharten

Restauratie voormalige Brouwerij

Op de agenda van de gemeenteraadsvergadering van komende maandagmiddag staan twee opmerkelijke voorstellen: een krediet van twee ton om een plan te maken voor de restauratie van de voormalige Brouwerij en een subsidiegarantie van dertigduizend gulden voor de organisatie van een Mozartweek in Zeist, waarbij ook nog tienduizend gulden aan zaalhuur in Het Slot geschonken zou moeten worden.

Beide voorstellen, die zo op het oog iets feestelijks hebben en Zeist weer verder op lijken te stuwen in de vaart der volkeren, vragen echter om rustige beschouwing en nadere bezinning.

Allereerst de restauratie van de Brouwerij. Het is zonder meer verheugend dat de Rijksdienst voor de Monumentenzorg ruim twee miljoen gulden beschikbaar wil stellen om dit historische pand te restaureren. Het is ook te prijzen dat b. en w. nu met bekwame spoed een voorstel hebben ingediend om aan de door Monumentenzorg gestelde termijn van 1 mei 1987 te kunnen voldoen. De twee ton voorbereidingskrediet die nu gevraagd wordt vloeit, als het complex klaar is, weer uit de rijksfondsen in de gemeentekas terug.

Tot zover lijkt er met dit plan geen vuiltje aan de lucht, de raad zal er dan ook goed aan doen maandagmiddag akkoord te gaan.

Maar dan komt de vraag aan de orde hoe dat unieke complex na restauratie gebruikt gaat worden. En dan komen er plannen voor de dag voor een 'Kuuroord'. Een particulier te exploiteren kuuroord op luxebasis voor een vrij select publiek. Nu heb ik niets tegen een kuuroord en ook niets tegen de eventuele selecte gasten die daar gebruik van kunnen maken. De vraag is alleen of je een historisch pand dat zojuist met ruim twee miljoen gulden gemeenschapsgeld gerestaureerd is als luxe-kuuroord ter beschikking moet stellen. Of je niet moet zoeken naar een bredere maatschappelijke gebruiksmogelijkheid.

Zeist tobt al jaren met ruimte voor zijn archieven en de rijke archieven van de Van de Poll-Stichting. Zeist heeft geen archivaris, geen oudheidkamer en het historisch genootschap de Van de Poll-Stichting schreeuwt om een toepasselijke ruimte. Moeten de perspectieven voor de gerestaureerde Brouwerij niet veel eerder in deze richting gezocht worden? Gesproken wordt weliswaar van een 'rendabele exploitatie', maar valt er geen beleid te ontwerpen waarbij Zeist een echte archivaris/beheerder van de Brouwerij krijgt en de Van de Poll-Stichting een permanente expositieruimte?

Daar zit in ieder geval een

stuk 'geestelijk rendement' in, lost een aantal problemen op en dat verrijkt de gemeente.

Bovendien kan de vraag aan de orde komen of er geen geld uit de steeds beter lopende commerciële exploitatie van Het Slot naar dit doel zou kunnen vloeien.

Van de Poll-Stichting

Stichting ter bevordering en
verbreiding van de kennis om-
trent de geschiedenis van Zeist

Archief: het Slot, Zinzendorflaan 1

Het archief der Stichting is geopend op:
dinsdag van 10.30 - 12.30 uur

Administratie:

Mutaties t.b.v. de ledenadministratie uitsluitend te
richten aan: Administratie Van de Poll-Stichting, post-
bus 342, 3700 AH Zeist

B u l l e t i n van de Van de Poll-Stichting

Verschijnt 4 maal per jaar

17e jaargang, juni 1987, nummer 2

=====

Redactie: dr J. Meerdink, R.P.M. Rhoen, drs Th.G.P.M.
Ruijs, drs H.M.J. Tromp, H. Wels en
K. Scharthen (eindredacteur)

Redactie-adres: Postbus 342
3700 AM Zeist

Dagelijks bestuur der Stichting:

Vacature

voorzitter,

Mr dr A.A.H. Stolk,

vice-voorzitter, Krullelaan 28

I.D. Heyning,

secretaris, Sophialaan 33^I

Dr J. Meerdink,

tweede secretaris, Laan van Beek en Royen 2

L. Visser,

penningmeester, Lommerlust 17;

postgiro: 3.840.383 t.n.v. de

Van de Poll-Stichting;

bank: Algemene Bank Nederland

te Zeist (postgiro 30.549),

t.g.v. rekening 55.86.18.049

van de Van de Poll-Stichting

R.P.M. Rhoen,

tweede penningmeester, Nijenheim 63-23

Drs Th.G.P.M. Ruijs

lid, Kersbergenlaan 10

I N H O U D

	<u>blz.</u>
Zeist: vergane glorie van trein en tram	28
Merkwaardige zaken maken bekend	33
De "Muziekvereniging te Zeijst" van 1861-1865	34
Jaarrekening	42
Het Slot te Zeist	43
Zeist onder de slopershamer	44
Fotohoekje	46
Contribuanten	48

De geschiedenis van het stationsplein van Zeist begint in 1901 als de Nederlandse Centraal-Spoorweg-Maatschappij (NCS) de buurtspoorweg (Utrecht) – De Bilt – Zeist via Huis ter Heide op de 29ste augustus van dat jaar in gebruik neemt. Tot dat moment was Zeist via twee tramlijnen, beide met paardtractie, op de buitenwereld aangesloten. Enerzijds richting Utrecht, anderzijds met het station Driebergen van de Nederlandsche Rhijnspoorweg-Maatschappij (NRS).

Zeist, vergane glorie

Beide lijnen werden door de Sticht-
sche Tramway-Maatschappij (STM)
geëxploiteerd, met als toenmalig
eindpunt Het Rond in Zeist, exact
aan het andere eind van de lange
Slotlaan/Donkerelaan, waar het
Zeister dorpsgebeuren zich rond de
beide Dorpsstraten afspeelde. Het
NCS-station lag aanvankelijk aan de
rand van uitgestrekte heide- en
zandgronden, uitlopende tot aan
Amersfoort en over de Heuvelrug
richting Rhenen. De in opkomst zijn-
de bebossing had als achtergrond
de winning van steenkool, waarvoor
de mijnen veel mijnhout voor het
stutten van de mijngangen nodig
hadden. Zo ontstond later ook de
buurtschap 'Bosch en Duin' aan de
NCS-lijn. De lokaalspoorweg takte
komende vanaf Utrecht af bij het
dorp De Bilt (later Bilthoven) en trok
z'n spoor door de zandverstuivingen
richting 'Huis ter Heide' waar een
station werd gebouwd. Bosch en
Duin kreeg pas in 1907 een halte.
Projectontwikkelaars, maar ook de
directie van de NCS zagen er wel
brood in om de vestiging van wel-
gestelde villadorpen langs de lijn
aan te moedigen. Vele vooraan-
staande families uit de bank- en
handelswereld vestigden zich ver
van de steden in deze omgeving. De
Bilt (Bilthoven), Bosch en Duin, Huis
ter Heide en Zeist hebben aan het
railvervoer hun groei te danken. De
forensen konden met de luxueuze
NCS-rijtuigen (er staat een exem-
plaar in het Spoorweg Museum te

Utrecht) met fraai beschilderde loko-
motieven zelfs rechtstreeks vanuit
Zeist over Utrecht naar Amsterdam
en terug reizen.

Station

Met de bouw van het NCS-station,
pal naast de al eerder gebouwde
gasfabriek aan de Steinlaan, werd in
1901 begonnen. Naast enkele om-
loopsoren, werd er een lokomo-
tievenloods en takkenbossenloods
neergezet. De Raad van Toezicht
op de Spoorwegdiensten (RVT) be-
paalde namelijk dat er van meet-af-
aan een reservelokomotief in Zeist
gesteld moest worden voor noodge-
vallen. De reizigersdiensten werden
vanuit depot Utrecht gereden, de
goederentreinen vanuit depot
Amersfoort. Ook de gasfabriek
kreeg een eigen spooraansluiting,
op voorwaarde dat de gemeente
Zeist garant stond voor minimaal
100 wagons kolen per jaar. Niet lang
na de opening van de lokaalspoor-
weg besloot men op 1-5-1902 de
paardetram tot aan het NCS-station
door te trekken. Dat was nog maar
300 meter, aangezien het trammetje
intussen al vanaf Het Rond tot aan
Hotel Parkoord via de Donkerelaan/
Slotlaan was aangelegd. Men kon
de fraaie omgeving van Zeist toen
dus zowel per tram als per trein van-
uit Utrecht bereiken. De NCS was
intussen ook eigenaar van deze
paardetram geworden en had er be-
lang bij dat beide vervoersmiddelen
aansluiting op elkaar gaven. Zelfs

stelde de NCS aan de gemeenteraad van Zeist voor om een stadsdienst met elektrische trams tussen het NCS-station en Het Rond – later naar Utrecht door te trekken – in exploitatie te willen nemen. Struikelblok was nog de elektriciteit en de eis van de gemeente, dat tenminste op elke trein een tramaansluiting zou zijn.

De grote uitbreiding van het stationsplein Zeist begint pas goed als in 1909 de elektrische trams tussen Utrecht en Zeist hun intrede doen. De NCS had haar spooreplacement intussen ook al uitgebreid, voornamelijk aan de westzijde, terwijl de trams hun plaats kregen op het voorplein. Er werd een grote motorwagenremise gebouwd en een remise voor volgwagens, de achterwagenremise genoemd. Voor deze laatste moest de loods van de paardetram het veld ruimen. Een andere tramlijn, die op het voorplein haar

eindpunt vond, was die vanaf het Station Driebergen (NRS/SS). In 1882 gestart door de OSM met paardtractie tot aan Het Rond, had de NCS per 1 januari 1901 ook deze lijn overgenomen. In 1907 nam de OSM de exploitatie zelf weer ter hand en in december 1909, enkele maanden na het begin van de elektrische tramdienst Utrecht-Zeist, trok men de lijn door naar het NCS-station. De Utrechtse trams reden op normaalspoor (1,435 m), de OSM reed op smalspoor (1,067 m). Tussen Het Rond en het station in Zeist legde men voor de Driebergse tram een derde rail tussen het normaalspoor (enkelsporig) over de Slotlaan. Die derde rail bleef gehandhaafd tot 1925. De doorgaande stoomtrams

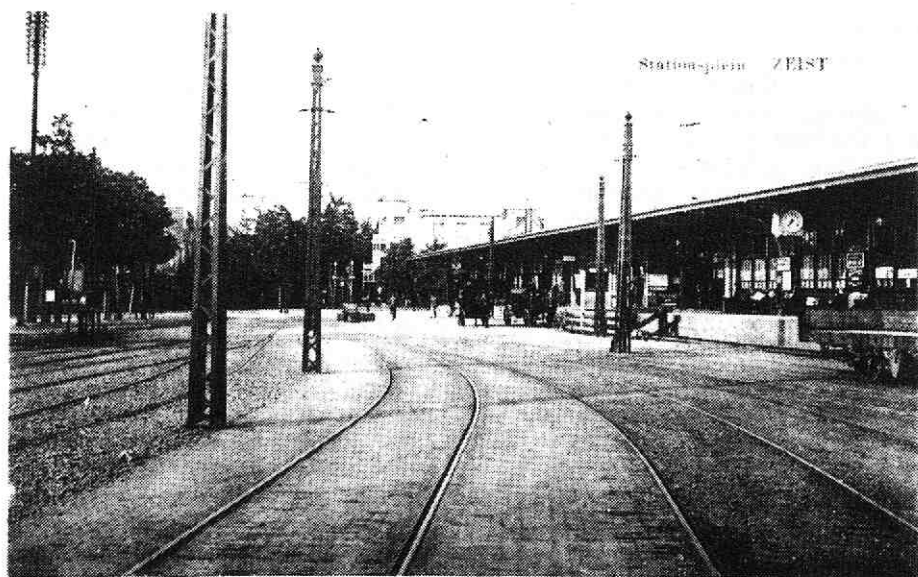

Foto G. Russer

vanaf Rhenen via Driebergen maakten in een later stadium ook van deze derde rail gebruik om het stationsplein Zeist te bereiken. Op 2 november 1911 start de OSM met vier speciaal bestelde motorwagens (smalspoor) een elektrische dienst tussen de beide stations (Driebergen NRS/SS en Zeist NCS). Deze trams krijgen dan een eigen smalspoor in de normaalspoorremise te Zeist.

Normaal- en smalspoor

In 1914 komt er een verdere uitbreiding op het Zeister stationsplein als de dienst vanaf (Arnhem-)Rhenen-Zeist wordt uitgebreid via Huis ter Heide naar Amersfoort (Stationsplein). In 1910 waren ter vervanging van de stoomtractie al motorwagens met benzinemotoren t.b.v. de elektrische tractie (de z.g. benzo's) in gebruik genomen. Naast de stoomloks gingen nu ook de benzo's hun diensten rijden op het gehele baanvak tot aan Amersfoort toe. De OSM exploiteert dan een smalspoornet van zo'n 75 km, inbegrepen het zijlijntje vanaf Sandenburg-Wijk bij Duurstede. Het is dan een levendig trein- en tramgebeuren op het stationsplein van Zeist. Er staan, komen of vertrekken altijd wel treinen of trams, voor de ware liefhebber een genot om tussen te verkeren. Aan foto's is uit de latere perioden dan ook allerm minst gebrek. In 1914 wordt tegelijkertijd een grote smalspoorremise gebouwd achter op het uitgestrekte terrein aan de Dalweg, later ook in gebruik voor de elektrische smalspoortrams. Voor zowel de normaal- als smalspoortrams zijn in Zeist ondermeer werkplaatsen ingericht, plus een hoofdkantoor. Tussen Zeist en Huis ter Heide gebruikt de tram weer een derde rail in de intussen dubbelsporige spoorlijn. Dat levert veel problemen op, aangezien de NCS de eigen treinen voorrang geeft boven de OSM-

trams. In de loop van 1916 heft men deze wat wonderlijke constructie op en krijgt de tram z'n eigen baan naast de spoorrails. In de loop van de jaren twintig wordt de gehele lijn Arnhem-Zeist-Amersfoort onder de draad gebracht en doet de elektrische tractie steeds verder de voorname diensten. De stoomloks worden dikwijls nog ingezet voor goederentrans, maar moeten allengs het veld ruimen.

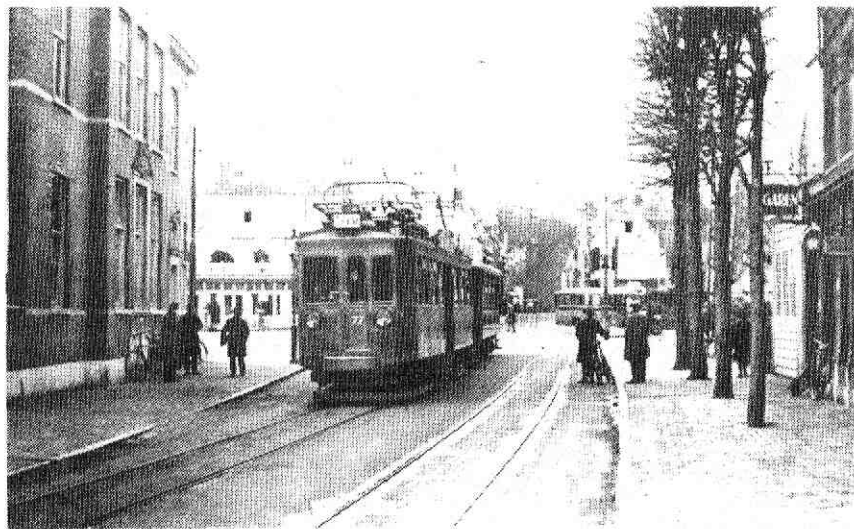
De lokaalspoorweg Utrecht-Bilthoven-Zeist had aanvankelijk wel een knak opgelopen van het concurrerende tramvervoer, niet in prijstech nisch opzicht (de NCS bezat beide lijnen en had een vrijwel uniform prijssysteem ingevoerd), maar wel in vervoersopzicht. Velen kozen gemakshalve voor de tram, omdat men daarmee in de stad overal kon in- of uitstappen, de reis wat korter was en in Zeist het station nogal geïsoleerd lag. Later trok dat meer bij door het ontstaan van de nieuwe villawijken aan de oostkant in de bossen van Zeist. Villapark 'Scharweide' was in ontwikkeling, terwijl ook meer en meer gebouwd werd voor de gewone man rond het gebied van de Steinlaan. Ook de metaal- en zilverindustrie floreerde en bracht vervoer van reizigers en goederen met zich mede. De trams verzorgden ook goederenvervoer, zelfs reden er tientallen jaren lang dagelijks een of meer goederentrans, al of niet met overlading in Zeist op andere trams of de trein. Ook het (nacht)postvervoer was van behoorlijke omvang. De zandsteenfabrieken bij Rhenen en de klinker(steen)fabrieken langs de Rijn tussen Amerongen en Rhenen zorgden eveneens voor soms lange tramtreinen met open en gesloten goederenwagens. Ook namen de reizigerstrans dikwijls nog goederenwagens mee, vooral op de smalspoorlijnen. Tussen Utrecht en Zeist werd het goederenvervoer

veelal met eigen motorwagens afzonderlijk verzorgd. Einde jaren dertig liep het goederenvervoer af door de opkomst van de vrachtauto's. In de oorlogsjaren '40-'45 leefde het echter weer op.

De meidagen van 1940 betekenden voor zowel de spoor- als tramwegen een moeilijke, moeizame en later ook gevaarlijke tijd. Na de capitulatie werd het trein-/tramverkeer weer hervat, zij het al direct met de nodige beperkingen van de zijde van de Duitse bezetters. Ook werden de trams en treinen snel voller dan ooit door het wegvallen van de autobusdiensten, die in de jaren twintig en dertig sterk veld gewonnen hadden, vooral ook in concurrentie met, dan wel ter vervanging van de tramdiensten in 't Sticht.

De laatste jaren

Begin januari 1941 wordt de lokaaldienst over Bilthoven door de NS gesloten. De reden is, dat er te weinig gebruik van gemaakt wordt, terwijl de vooral nijpende kolenschaarste (de Duitse oorlogsindustrie en de Heimat slokken het leeuwedeel van de kolen op) dwingt tot sluiting van de nodige spoorlijnen in het gehele land, waaronder de voormalige NCS-lijn. De trams hebben géén gebrek aan reizigers, maar moeten ook veel diensten inkrimpen en zelfs materieel gedwongen aan Duitse vervoersbedrijven in o.a. het Ruhrgebied leveren. Ook in Zeist worden motorwagens, volgagens en goederenwagens op spoorwagens geladen om afgevoerd te worden. Het goederenvervoer per trein en tram neemt eerder toe dan af. Met de

De tram in de 2e Dorpsstraat

Foto G. Russer

stakingen van 17.9.1944 valt zowel het trein- als tramverkeer via en naar Zeist geheel stil. Het stationsplein biedt dan een verlaten en desolate indruk, nog versterkt door de vernielingen, veroorzaakt door een aanval van geallieerde vliegtuigen. Als de Duitsers na vijf jaar bezetting eindelijk hun 'Heimatsreise' aanvangen moet in mei '45 met gebrekkige middelen het railverkeer weer op gang gebracht worden. Voor enkele jaren herleeft even de oude glorie van een druk en omvangrijk tramverkeer. De al voor 1940 ingezette verbussing gaat nu echter in snel tempo verder, zodat in 1948/49 de trams steeds meer stil komen te staan, uitlopend in de finale op 3 mei 1949 als het trambedrijf definitief stilgezet wordt. De laatste trams arriveren met bloemen en toespraken vanuit Doorn en Utrecht, en maken dan met een zekere weemoed hun

laatste ritje naar de opstelplaatsen achter de remises. De remises zelf zijn dan al in gebruik voor de autobussen. In 1972 verdwijnen ook nog de laatste goederentreinen op het baanvak Bithoven-Zeist en gaan ook de rails de weg van alle oudijzer. In 1976/77 gaat het oude NCS-station onder de slopershamer, terwijl de laatste tramremisegebouwen in de zomer van 1986 het loodje leggen. De hierin gevestigde busonderneming Centraal Nederland is dan inmiddels al verhuisd naar de nieuwbouw op het voormalige Geroterrein, waar ooit het gelijknamige bestek de scepter zwaaide. Het kan verkeren . . . Op het voormalige spoor- en tramemplacement gaat de gemeente Zeist een omvangrijk woningbouwcomplex neerzetten, waarna dan niets meer zal herinneren aan het eens zo rijke en interessante railgebeuren in Zeist.

Ger Russer

Dit artikel is eerder geplaatst in Railhobby nr 1 van januari 1987 en met toestemming van de redactie overgenomen.

Sloop van het oude NCS-station in 1976.

Merkwaardige zaken mij bekend

Burgemeester G. Costerman fungeerde te Zeist van 1882 tot 1892. Van professie arts en wonend op het Zusterplein, laboreerde hij aan zijn gezondheid. Misschien was zijn nierkwaal er wel de oorzaak van dat hij als een lastig heerschap bekend stond. De weinige gemeenteambtenaren hadden heel wat met hem te stellen. Was men uitgesproken bang voor hem? In ieder geval wel hij, die met de opdracht de officiële maatlat, te gebruiken bij het keuren voor de militaire dienstplicht, uit Utrecht te halen, het volgende overkwam. Met het nogal lange apparaat op weg naar Zeist, leek het aangewezen het instrument niet binnen in het rijtuig van de paardetram te bergen, maar het bovenop stevig te bevestigen.

Dit had fatale gevolgen, want de tram werd afgeremd doordat het meetapparaat tussen Utrecht en De Bilt in de bomen vastraakte. De tram kon zich bevrijden, maar de meetlat was kapot. De woede van de burgemeester was te voorzien en de ambtenaar durfde, gegeven deze omstandigheden, bijna niet meer naar Zeist terug te keren.

De zeister paardentram naar Utrecht heeft ook een aanhangwagen gekend. In die dagen, de periode dat de oprichting van het K.Z.H.M. en de zeister afdeling van Toonkunst nog niet zover in het verleden lag, bezochten vele muzikale plaatsgenoten uit aristocratie en burgerij uitvoeringen van Toonkunst in Utrecht en keerden dan met een late paardentram uit Utrecht naar huis. Oudere heren zaten rustig in de bijwagen, de oude heer Van de Poll, mijn oud-oom Herman Meerdink c.a.; de jongere generatie stond op het achterbalkon van de eerste wagen te roken of zat binnen. Buiten misschien wat uitgelaten. Men kwam althans op de onzalige gedachte ter hoogte van "Villa Blanda" - thans het gebouw van het bedrijfschap voor de pluimveeteelt - heel voorzichtig de bout, die de beide wagens verbond, los te trekken. Niemand merkte verder iets. In de bijwagen, die zijn snelheid geleidelijk verminderde, bleven de oude heren rustig doordommelen tot ze eindelijk stilstond. De eerste wagen werd vlot naar het dorp getrokken. Hoe de historie eindigde zegt het - door mijn vader mij vertelde verhaal - niet.

Het is in het algemeen wel bekend dat de familie Van de Poll op cultureel gebied veel betekend heeft voor Zeist. Hierover is ook reeds gepubliceerd in het Bulletin, periodiek van de Van de Poll-Stichting 1). In een gesprek met leden van deze Stichting op 7 maart 1968 vertelde freule J.M.E. van de Poll (1872-1970) over haar herinneringen aan Zeist in haar jeugd. Wat het culturele leven betreft memoreerde zij de activiteiten van haar vader jhr F.H. van de Poll (1823-1909). Deze was mede-oprichter in 1871 van de afdeling Zeist van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst en in 1882 van het Zeister Harmonie-Muziekgezelschap, sinds 1907 Koninklijk. Maar, en dat wordt niet door de freule genoemd, reeds tien jaar eerder was haar vader actief geweest bij de oprichting van een muziekvereniging te Zeist. Een lang leven is deze muzikale vereniging niet beschoren geweest, maar omdat het ongeveer 125 jaar geleden is, proberen wij deze vereniging in beeld te brengen.

Op zondag 17 november 1861 kwam een aantal muzikliefhebbers bijeen ten huize van jhr mr F.A.L. ridder van Rappard. Zij waren van mening dat in Zeist te weinig instrumentale muziek gemaakt werd. Het doel van deze bijeenkomst was dan ook om te komen tot de oprichting van zo'n vereniging.

Aanwezig waren de voorgenoemde Van Rappard, J.H. Lehmann, J.N. Lund, C.L. van Calker, E.L. van Calker en jhr F.H. van de Poll. Van de heer mr M.C.H. ridder Pauw van Wieldrecht wordt vermeld dat hij afwezig was. Hij zal zich dus hebben laten verontschuldigen.

Van Rappard merkte op dat sinds de muzikanten op 4 oktober van dat jaar voor het eerst bijeen gekomen waren, de animo om gezamenlijk te musiceren toegenomen was. Hieruit mocht men de conclusie trekken dat de muziekvereniging levensvatbaar was en als opgericht beschouwd kon worden. Voor de nieuwe vereniging moest een reglement worden vastgesteld, hetgeen al in dezelfde vergadering gebeurde. Het tweede besluit dat genomen

werd, was het vaststellen van het tarief voor het schenken van drank aan haar leden. Vervolgens werd mr Pauw van Wieldrecht tot ere-voorzitter benoemd. Daarna ging men over tot het kiezen van een bestuur. Van Rappard werd gekozen tot voorzitter en Van de Poll tot secretaris-penningmeester.

Interessant hierbij is dat de heren Van Rappard en Van de Poll zich pas vrij recent in Zeist gevestigd hadden, namelijk in respectievelijk 1860 en 1859.

Vreemd is dat bij de verkiezing van de voorzitter in totaal zeven stemmen uitgebracht werden en bij de daarop volgende verkiezing van de secretaris-penningmeester acht stemmen. Terwijl in het begin van de notulen vermeld staat dat zes personen aanwezig waren. Mogelijk zijn twee heren later ter vergadering gekomen zonder dat dit in de notulen vastgelegd werd. Dat zouden geweest kunnen zijn C. baron du Tour en G. Costerman. Want op 31 oktober voorafgaande aan deze bijeenkomst hadden deze negen personen zich met een schrijven tot de zeister ingezetenen gericht. Verwacht mag dan ook worden dat ze gezamenlijk deze oprichtingsvergadering gehouden hebben. Tenslotte werd aan de nieuwe vereniging de naam "Muziekvereniging te Zeijst" gegeven.

Nadat men begonnen was om gezamenlijk te musiceren, vóór de oprichtingsvergadering, hadden de eerder genoemde heren zich, zoals al vermeld werd, op 31 oktober, tot de inwoners van Zeist gericht met het verzoek om zich aan te melden als gewoon lid voor een bedrag van vijf gulden per jaar of om zich als donateur op te geven, hetgeen inhield dat men een groter bedrag zou geven. Donateurs waren tevens erelid van de vereniging. Voor dit doel kon men intekenen op een speciale lijst, die hiervoor aangelegd was. Als tegenprestatie konden de contribuanten de openbare uitvoeringen bijwonen. De muzikanten beloofden van hun kant: "Bij ijverige studie, zullen er waarschijnlijk in dezen winter een twéétal uitvoeringen kunnen gegeven worden". Op de intekeninglijst komen de namen van eenenzestig personen voor die zich opgegeven hadden als gewoon lid en zeven personen, die zich als donateur opgaven. Men kende dus werkende

leden, gewone leden en donateurs. Het aantal werkende leden varieerde van vijf tot acht. De namen zijn in een bijlage opgenomen.

De heer Pauw van Wioldrecht berichtte op 20 november dat hij het ere-voorzitterschap van de jeugdige vereniging aanvaardde. Door de muziekvereniging te Zeist werden in totaal zes concerten gegeven. Het eerste concert vond al op 30 november van dat jaar plaats en daarbij traden op Leonoortje, Anna en Nellij Bosch uit Utrecht. Dit mag afgeleid worden uit een post in de rekening van 1861: "5 dec. Cadeaux kinderen Bosch f 6,50 f 3,25 f 3,25" en uit een brief van Nellij Bosch, gedateerd 6 december, waarin zij bedankt voor de cadeaus, die zij en haar zusjes op Sinterklaasavond gekregen hadden. Letterlijk schrijft zij: "St. Nicolaas heeft het gister zoo druk met ons gemaakt, dat hij ons geheel en al de pret van Zaterdag deed vergeten". 30 november viel in dat jaar op een zaterdag.

Het tweede concert werd op 14 februari 1862 gegeven. De daarna volgende muziekkuitvoeringen hadden plaats op 20 januari en 26 maart 1863. De generale repetitie voor de uitvoering van 20 januari had plaats op 13 januari in het "Gasthof der Brüdergemeine", waarvoor de niet-werkende leden werden uitgenodigd. In 1864 had maar één uitvoering plaats, welke tevens de laatste was, en wel op 3 maart in de Sociëteit Unitas 2). Dit gebouw werd trouwens vaker door de muziekvereniging gehuurd.

Het programma voor deze avond is bewaard gebleven, en daaruit weten wij dat ene Van Schaick optrad als zanger, ene Lira aan de piano zat en I.P. Bekker uit Utrecht de violoncel bespeelde. H.J. Dahmen, die in het korte bestaan van de muziekvereniging de dirigent was, speelde op de viool. In de Weekbode van 5 maart staat een advertentie voor de "Soirée Musical" op 3 maart 3). De kosten voor het plaatsen van deze advertentie bedroegen 1,45 gulden.

Ten behoeve van de armen van Zeist werd op 22 maart 1862 in het schoollokaal aan de 1e Hogeweg een muziekavond gegeven. De violoncel-virtuoos Bekker verleende hiervoor belangeloos zijn medewerking. Er werden toen

74 plaatsen à 75 cent gereserveerd.

In 1861 was besloten dat het hele gezin van zowel de gewone leden als van de donateurs het recht hadden om de openbare uitvoeringen bij te wonen. Twee jaar later besloot men om dat recht te beperken tot twee dames en dat voor de overige dames 50 cent betaald moest worden. Bij de in 1871 opgerichte afdeling Zeist van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst ontvingen de leden eveneens twee dameskaartjes. Ook werd toen besloten om in het winterseizoen van 1863-1864 twee heren en twee damesconcerten te geven. Een ander besluit van dezelfde datum was dat ongehuwde heren lid konden worden voor twee gulden. Op de ledenlijst van 1863-1864 komen echter geen leden voor, die maar twee gulden betaalden.

Van Rappard bedankte op 20 januari 1864 als voorzitter en als werkend lid van de vereniging in verband met zijn aanstaand vertrek uit Zeist. Volgens het bevolkingsregister heeft hij Zeist echter pas in 1866 verlaten. Wie als zijn opvolger gekozen is, blijkt niet uit het archief van de vereniging.

In 1864 beperkten de activiteiten zich tot één concert in plaats van twee, zoals men dat in 1861 beloofd had. In 1863 had men zelfs nog aan vier optredens in het winterseizoen gedacht. Deze vermindering van activiteiten is terug te voeren op moeilijkheden, van welke aard dan ook, binnen de vereniging. Helaas beschikken wij niet over notulen van vergaderingen in 1864. Maar uit een schrijven van jhr Van de Poll, gedateerd 15 november, blijkt dat op 7 november daaraan voorafgaande ten huize van Lehmann een vergadering gehouden werd door de werkende leden. Er werd onder andere besloten dat de muziekvereniging in stand gehouden zou worden en dat voor het seizoen 1864-1865 geen contributie geïnd zou worden, zodat er geen verplichting tot het geven van concerten bestond. Hiertoe werd besloten door de heren Van de Poll, Bongers, Lehmann, Van Calker, Lund en Moen.

Deze laatste bedankte echter reeds op 14 november voor zijn lidmaatschap met de volgende argumentatie:

"... daar ik mij tot mijn leedwezen niet bekwaam genoeg bevind om in het kwartet muziek mede te kunnen werken. Alzoo hetzelfde eerder in de war brengen als wel tot nut te kunnen zijn. En voor alle de heere liefhebbers onaangenaam zoude zijn".

Nog iets meer komen wij te weten uit een concept-brief van 29 november, naar alle waarschijnlijkheid bestemd voor Dahmen, de dirigent. Hierin staat dat het geven van twee concerten (per jaar) met grote moeilijkheden gepaard ging en dat men grote zuinigheid in acht moest nemen, wilde men als vereniging blijven bestaan.

Toch is deze vereniging ter ziele gegaan. Wanneer zij precies ophield te bestaan blijkt verder nergens uit. Misschien is het een indicatie, dat de rekening over het boekjaar 1864-1865 op 9 mei 1865 sluit.

R.P.M. Rhoen

Noten

- 1) 10de jaargang, december 1980, no 4, blz. 73 - 76
- 2) Het gebouw Unitas was gelegen op de hoek van de Emmastraat en de le Hogeweg. Hierin was de op 1 april 1863 opgerichte Sociëteit Unitas gehuisvest. Het pand was aangekocht door jhr F.H. van de Poll, mr F.A.L. ridder van Rappard, beiden mede-oprichters van de Muziekvereniging, en J.A. van der Mersch en door hen aan de Sociëteit verhuurd. Van 1 april 1863 tot 1 april 1878 was de Sociëteit in dit gebouw gevestigd. Op 13 december 1879 werd de Nieuwe Sociëteit aan de Slotlaan, hoek 2e Hogeweg geopend.
- 3) Aldus een aantekening in het archief.

Bijlage I

Overzicht van de werkende leden

Bonger, Hendrik Christiaan, geboren 5 januari 1828 te Haarlem

vestigde zich in Zeist op 24 september 1863, komende uit Amsterdam

directeur van de Maatschappij Ultrajectum

vertrokken op 16 oktober 1865 naar Amsterdam.

Calker, Carel Lodewijk van, geboren 18 oktober 1812 te Zeist

kantoorbediende

overleden op 19 maart 1870.

Calker, Ernst Lodewijk van, geboren 22 augustus 1825 te Zeist

horlogemaker

overleden op 22 december 1864.

Costerman, Gerrit, geboren 7 juli 1834 te Rotterdam

vestigde zich in Zeist op 18 augustus 1854, komende uit Utrecht

genees-, heel- en vroedmeester

raadslid van 1866-1894; wethouder van 1873-1882; burge-meester van 1882-1894

overleden op 3 november 1894.

Fries, Johan Peter, geboren 2 december 1817 te Zeist

smid

overleden op 7 mei 1891.

Lehmann, Johann Heinrich, geboren 17 januari 1811 te Niesky (Duitsland)

vestigde zich in Zeist in 1841, komende uit Königsfeld (Duitsland)

hulpprediker van de Evangelische Broedergemeente

overleden op 5 december 1877.

Lund, Johannes Nicolaas, geboren 30 juli 1801 te Zeist
timmerman
raadslid van 1851-1870
overleden op 11 mei 1870.

Moen, Gerrit, geboren 9 oktober 1810 te Loenen
vestigde zich in Zeist op 21 november 1832, komende uit
Loenen
schilder
overleden op 24 maart 1873.

Pauw van Wioldrecht, mr Matthieu Christiaan Hendrik
ridder, geboren 19 februari 1816 te 's-Gravenhage
vestigde zich in Zeist op 17 april 1856, komende uit
's-Gravenhage
overleden op 2 februari 1895.

Poll, jhr Frederik Harman van de, geboren 9 januari
1823 te Amsterdam
vestigde zich in Zeist op 21 mei 1859, komende uit Dor-
drecht
inspecteur van de registratie en domeinen
raadslid van 1851-1870
overleden op 14 februari 1909.

Rappard, jhr mr Frans Alexander Lodewijk ridder van,
geboren 18 maart 1828 te 's-Gravenhage
vestigde zich in Zeist op 1 mei 1860, komende uit
's-Gravenhage
gemeentesecretaris en -ontvanger van 1861-1863; raads-
lid van 1865-1866
vertrokken op 2 november 1866 naar Utrecht.

Tour, Constantin baron du
vestigde zich in Zeist in 1861, komende uit Arnhem
vertrokken op 2 mei 1862 naar Utrecht.

Bijlage II

De rekening loopt van november tot november:

<u>Boekjaar</u>	<u>Inkomsten</u>	<u>Uitgaven</u>	<u>Ledenaantal</u>
1861-1862	508,38	508,43	68
1862-1863	349,30	345,93	52
1863-1864	324,62	334,31½	45
1864-1865	80,00	67,55	6

De rekening over het boekjaar 1864-1865 loopt tot 9 mei 1865.

Bronnen

- Archief van de Muziekvereniging te Zeist (berust bij de Van de Poll-Stichting)
- Archief van de gemeente Zeist

Jaarrekening 1986

<u>Ontvangsten:</u>		<u>Uitgaven:</u>	
Saldo 1985	f 167,25	Lezingen en vergaderingen	f 200,--
Contributies	" 9.876,--	Administratiekosten en porti	" 3.782,37
Rente	" 520,58	Aanschaffingen	" 1.243,30
Donaties	" 1,--	Abonnementen	" 129,50
Subside gemeente Zeist	" 9.400,--	Assurantie en belastingen	" 946,50
		Rentekosten	" 9,55
		Drukkosten bulletins	" 5.645,70
		Huur ruimten	
		Slot	" 6.626,44
		Restauratiekosten prenten en topografische kaarten	" 969,85
		Saldo	" 411,72
	<hr/>		<hr/>
	f 19.964,93		f 19.964,93

De raad van beheer besloot in de vergadering van 16 maart 1987 voortaan, behalve de verslagen van de secretaris en van het archiefwerk, ook de financiële gegevens jaarlijks te publiceren.

Uit de cijfers van 1986 blijkt onder meer, dat de ruim 500 begunstigers duidelijk gehoor hebben gegeven aan het verzoek om zo mogelijk meer contributie te betalen dan het minimumbedrag van f 15,--.

Er blijkt ook uit, dat dit nodig was om tot een positief eindresultaat te komen. De contributiebetalingen voor 1987 geven gelukkig ook een hoopvol beeld voor dit jaar. Wanneer het aantal begunstigers, dat in 1980 ongeveer 400 bedroeg en nu ruim 500, eenzelfde ontwikkeling blijft ondergaan kunnen wij de toekomst met vertrouwen tegemoet zien.

L. Visser, penningmeester

Het slot te Zeist

Dit boek werd uitgegeven t.g.v. het 3e eeuwfeest van het slot (1686-1986). Het lustoord werd gebouwd in opdracht van *Willem Adriaan van Nassau Odiijk* (ca. 1632-1705), een bastaard kleinzoon van *Maurits* de stadhouder. Tijdens zijn leven genoot hij de bescherming van *Koning Willem III* en was sedert 1673 diens gezant. De geschiedenis van *Willem Adriaan*, speelziek en verzot op pracht en praal, de bouw van het slot en de aanleg van de tuinen, het exterieur en het interieur worden uitvoerig beschreven, evenals het vermoedelijke aandeel van *Jacob Roman*, stadhoudelijk architect en *Daniel Morot*. Bij het hoofdstuk over de tuinen, die met Versailles moesten wedijveren, werden bijna alle gravures van *D. Stopendael* (begin 18e eeuw) en die van *Johannes Bosch* (midden 18e eeuw) afgebeeld, hetgeen een goed beeld geeft van deze verdwenen weelde. Wat er nu rest is een landschapstuin, welke vorige eeuw werd ontworpen door *J. D. Zocher Jr.* Na de tuinen volgt een hoofdstuk over de Broederschap en de aanleg van de pleinen. Ook de restauratie (1960-1969) van het complex komt aan de orde. Tenslotte een 'Rondleiding' om een indruk te geven wat men bij een bezoek aan slot en tuinen kan verwachten. In het nawoord verklapt de auteur dat het boek, een literatuurstudie, in een (te) kort tijdsbestek tot stand kwam, hetgeen hier en daar dan ook merkbaar is. De systematiek is zo nu en dan zoek. Zo wordt de geschiedenis van het slot - van bouw tot aanvang restauratie - versnipperd over de verschillende hoofdstukken. Dit leidt tot verwarring, terugbladeren en herhalingen in de tekst. Niettemin is het een bron van informatie en geeft het een aardige indruk van 300 jaar Slot Zeist. Waarbij de vele illustraties, vooral de reeds genoemde 18e eeuwse gravures, een extra vermelding waard zijn.

Het Slot te Zeist, door *drs Irmin Visser*.

Uitgeverij De Bataafsche Leeuw, 1986.

ISBN 90.6997.107.2. Prijs f 49,50

Met toestemming van de redactie overgenomen uit
Heemschut nr 2 februari 1987

Zeist onder de slopershamer

Ruim 30 jaar geleden werd "Spathodea" 1), gelegen aan de Oranje Nassaulaan 7, gebouwd als protestants verzorgingshuis voor gerepatrieerde bejaarde Indische Nederlanders. Een behoorlijke huisvesting en verzorging was voor deze ouderen zeer urgent, want hun opvang in Nederland, na alles wat zij in Indonesië hadden meegeemaakt, was toen wel heel schamel.

Op 24 juni 1953 werd de Stichting Protestants Tehuis voor Bejaarden in het leven geroepen. Vooral de Stichting "Pelita", 2) die in Zeist zetelde, en met name onder andere jhr H.W. van de Poll heeft het initiatief met warme belangstelling en daadkracht gesteund.

Spathodea, dat 47 één- en 46 tweepersoonskamers bevatte, werd op 29 mei 1957 door mevrouw mr M. Klompé, minister voor maatschappelijk werk, officieel geopend.

De laatste jaren voldeed het tehuis niet meer aan de eisen van deze tijd. Daarom verhuisden de nog aanwezige bewoners naar "de Amandelhof" aan de Arnhemse Bovenweg 2, dat juist gerenoveerd en uitgebreid was; hier vonden zij een ruimere kamer, een eigen keukentje, verder een douche met toilet.

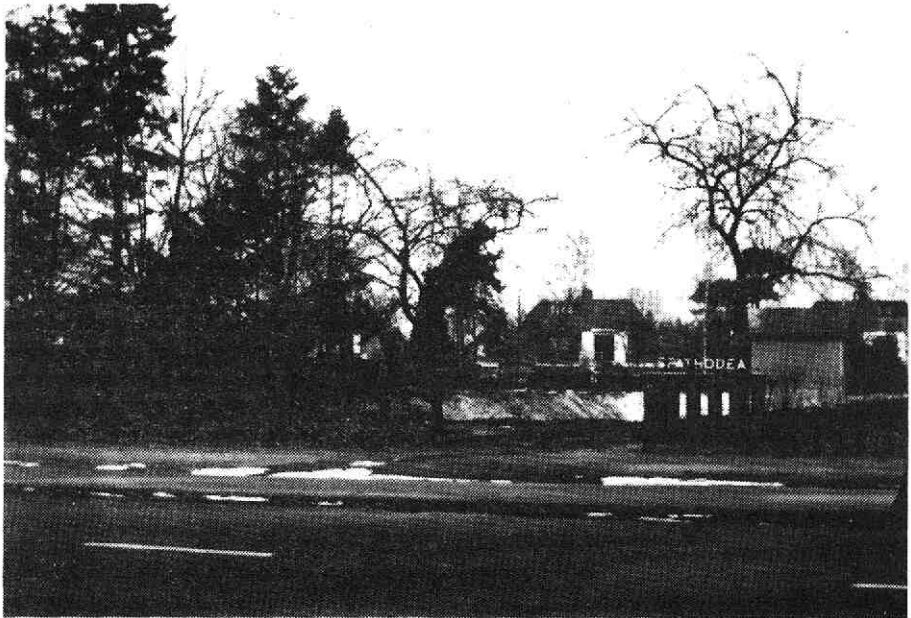
Op het vrijkomende terrein worden nu bejaardenwoningen gebouwd.

K. Scharten

- 1) De "Spathodea" is een bijzondere boom met prachtige rode bloesems op het donkere hout, die in Indonesië voorkomt.
- 2) "Pelita" betekent ind. nachtlampje. Zij behartigt de belangen van iedereen, die na de tweede wereldoorlog uit Indonesië terugkeerde en is thans in Voorburg gevestigd.

Collectie Van de Poll-Stichting

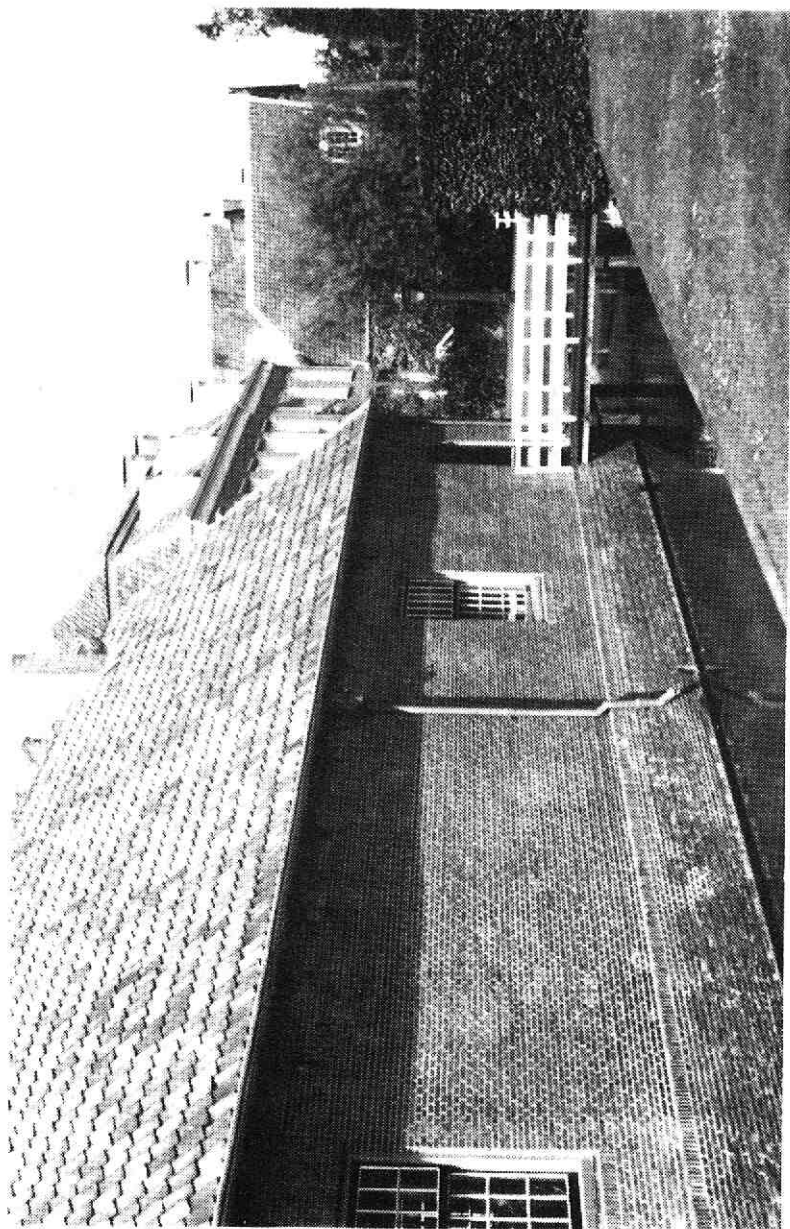

Spathodea na de afbraak in 1987.

Foto H. Wels

Zomer 1967. De boerderij van de Evangelische Broedergemeente met op de achtergrond de nieuw-aangebouwde vleugel van de textielgroothandel fa Van Wees en Weis. De opname werd gemaakt op de Karpervijver door mevrouw T. Hille.

Hetzelfde punt 20 jaar later. Na de brand van 27/28 oktober 1967, werd bij de daaropvolgende renovatie de vleugel afgebroken. De boerderij is momenteel in gebruik als kantine van de Rijksdienst voor Monumentenzorg. Het erf van de boerderij is herschape in een wandelpark en voor het publiek geopend, wat velen helaas, niet weten.

Contribuanten

Wij begroeten als nieuwe begunstigers sinds begin van dit jaar:

familie Alblas, Voorheuvel 63;
de heer J. v.d. Berg, Oude Arnhemseweg 207;
de heer J.G. v.d. Berg, Bloemenheuvellaan 28;
familie Den Hengst, Slotlaan 226;
de heer H. Martens, Couwenhoven 3006;
de heer A. Niessen, Laan van Vollenhove 2243;
de heer D. Struis, Voorheuvel 72-74;
mevrouw F.J. Struis-Broggel, Couwenhoven 9007,
allen te Zeist.

Dank zij deze 8 nieuwe contribuanten zijn wij niet meer onder de 500 gekomen, maar wij willen graag naar de 600, dat is namelijk 1% van het aantal inwoners van Zeist. Dat is toch wel mogelijk?

Wilt u eens een goed woordje voor ons doen, bij familie, vrienden en bekenden?

Fijn, dank u wel.

H. Wels, administrateur

Van de Poll-Stichting

Stichting ter bevordering en
verbreiding van de kennis om-
trent de geschiedenis van Zeist

Archief: het Slot, Zinzendorfflaan 1

Het archief der Stichting is geopend op:
dinsdag van 10.30 - 12.30 uur

Administratie:

Mutaties t.b.v. de ledenadministratie uitsluitend te
richten aan: Administratie Van de Poll-Stichting, post-
bus 342, 3700 AH Zeist

B u l l e t i n van de Van de Poll-Stichting

Verschijnt 4 maal per jaar
17e jaargang, september 1987, nummer 3

=====

Redactie: dr J. Meerdink, R.P.M. Rhoen, drs Th.G.P.M.
Ruijs, drs H.M.J. Tromp, H. Wels en
K. Scharren (eindredacteur)

Redactie-adres: Postbus 342
3700 AM Zeist

Dagelijks bestuur der Stichting:

Vacature

voorzitter,

Mr dr A.A.H. Stolk,
vice-voorzitter, Krullelaan 28

I.D. Heyning,
secretaris, Sophialaan 33^I

Dr J. Meerdink,
tweede secretaris, Laan van Beek en Royen 2

L. Visser,
penningmeester, Lommerlust 17;
postgiro: 3.840.383 t.n.v. de
Van de Poll-Stichting;
bank: Algemene Bank Nederland
te Zeist (postgiro 30.549),
t.g.v. rekening 55.86.18.049
van de Van de Poll-Stichting

R.P.M. Rhoen,
tweede penningmeester, Nijenheim 63-23

Drs Th.G.P.M. Ruijs
lid, Kersbergenlaan 10

Over een rietdekker en een rietmattenmakerij in Zeist	52
De oprichting van de gemeentelijke Zeister gasfabriek in 1887	62
De bibliotheek van de Van de Poll-Stichting	66
Het wagentje van Dieges	70
Zeister onder de slopershamer	72
Uit de pers	74
Contribuanten	75

Over een rietdekker en een rietmattenmakerij in Zeist

Op 16 januari 1840 vestigde Hendrik Wels zich op Hoog Kanje in Zeist.

Hij was die dag getrouwd in Eemnes met Engelina van Klingeren uit Baarn. Hendrik was 34 jaren oud en nu zelfstandig rietdekker. Eindelijk was het doel bereikt. Hij had in die 34 jaar al veel beleefd.

1846.
Den 5^{den} Januarij
Hendrik, Zoon van
Jan Wels, (Roosdgerind)
Grietje ⁱⁿ Wouters
getuigen
Geertjan van Koot.

Uit het doopregister van de Joriskerk in Amersfoort

Hendrik werd geboren te Amersfoort tijdens de franse bezetting. Vader Jan Wels was daar zelfstandig wever. In 1810 overleed moeder Grietje en Jan was voor de tweede maal weduwnaar. De weverij moest worden opgeheven. Door de strenge franse blokkade waren er geen grondstoffen meer. Een zwervend daglonersbestaan begon, zwervend tussen Hamersveld en Nijkerk, maar altijd hard en zwaar. Ondanks alle moeilijkheden leerde de jonge Hendrik lezen en schrijven. In 1826 wordt hij aangenomen in de Nederlands Hervormde Kerk te Nijkerk op Belijdenis des Geloofs.

1826
Aangenomen op belijden is.
des geloofs van 14. Maart de navolgen-
de personen.
= Hendrik Wels votr. naar Eemnes (binnendijs) 18. Apr. 1836

Uit de notulen van N.H. Kerk te Nijkerk: "vertrokken naar Eemnes (binnendijs) 18 April 1836", door deze aantekening weten we het.

In Eemnes leert Hendrik rietdekken en rietmatten maken, hij is nu vakman en in 1840 wordt hij in Zeist zelfstandig ondernemer. Er worden 9 kinderen geboren: 8 blijven in leven, dat is veel voor de jaren tussen 1840 en 1860. Men woont natuurlijk gezond in de bossen, schoon water uit de pomp, eigen vee zoals: varkens, geiten en kippen. Ook is er een grote tuin voor de verbouw van aardappelen en groenten.

Later vestigt men zich op Siberië, een open stuk grond in de bossen, nu de Julianalaan tussen de Arnhemse Bovenweg en de Van Stolberglaan. Het huis staat er nog: Julianalaan 23.

Vader Hendrik is niet groot: 1 el, 6 palm en 4 duim, dat was tussen 1,55 m. en 1,60 m. Deze kleine man weet heel goed wat hij wil: alle kinderen moeten een vak leren en voor zichzelf kunnen zorgen, ook de meisjes. De dochters, die niet trouwden begonnen een winkel.

De oudste zoon Frank kwam bij vader in de zaak en werd rietdekker en rietmattenmaker, vooral in dit laatste zou hij zich later specialiseren. Bij kou, wind en regen de daken op, met een beetje hoogtevrees en trouwens er kwamen steeds meer daken met dakpannen.

De tweede zoon Evert werd wagenmaker/timmerman en vestigde zich later in Rijsenburg als zelfstandig timmerman-aannemer.

De jongste zoon Hendrik jr werd in de leer gedaan

als tuinmansleerling in Driebergen bij de dames Wil-link. Dit beroep zinde de jonge Hendrik helemaal niet en in zijn schaarse vrije tijd, vooral in de winter, leerde hij timmeren van zijn broer Evert.

Op zijn 18e jaar kreeg hij van zijn vader toestemming zich te verhuren als timmermansknecht. Een paar jaar later was hij al opzichter. Al snel na zijn huwelijk in 1881 werd hij zelfstandig timmerman-aannemer.

Alle kinderen van Hendrik Wels sr hielpen in hun jeugd bij het rietdekken en het knopen van rietmatten. Zij hadden het niet makkelijk die kinderen: het opsteken van de zware bossen riet en het gevaar je vingers te snijden aan het scherpe riet waren geen prettige herinneringen op latere leeftijd.

Het riet

Het riet moest lang en van uitstekende kwaliteit zijn.

Dit riet werd betrokken uit de Biesbosch en het gebied van de Brielse Maas. Het transport vond plaats in het voorjaar, omstreeks april. Het riet uit de Biesbosch voer men naar Dordrecht, vanuit het gebied van de Brielse Maas naar Rotterdam. Vanuit deze steden brachten grote schepen het riet naar Utrecht, waar het overgeladen werd op pramen, die naar Zeist werden geboomd. Op de losplaats langs de Waterigeweg werd het riet overgeladen op wagens van de stalhouderij van Van Arkel. Alleen dit laatste vervoer vergde al een volle week. Er reden zes wagens per dag, 90 tot 100 bossen riet per wagen. Voor het stille Zeist van die dagen was het transport van dit lange gepluimde riet een hele belevenis.

Men krijgt wel bewondering voor de organisatie van dit vervoer als men bedenkt, dat het riet altijd onmiddellijk verladen moest worden en nergens mocht blijven liggen. Het riet werd opgeslagen in een loods van plm. 30 meter lengte. Voor zover bekend is er nooit brand geweest!

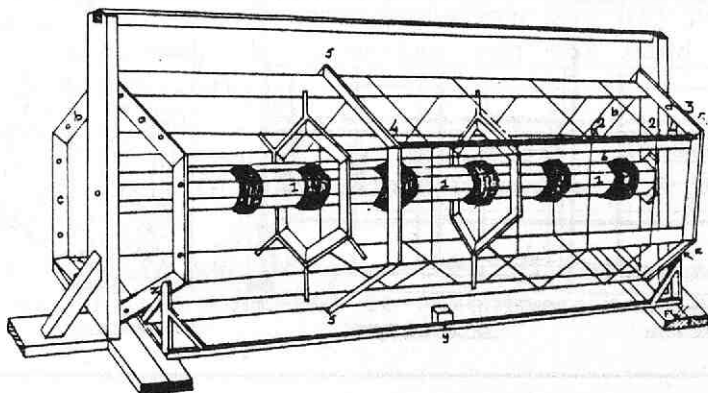
Rietmatten-maken in de 19e eeuw

Wanneer het weer te slecht was voor rietdekken, ging men rietmatten maken in grote loodsen. Men had palen in de grond geslagen en daarop latten gespijkerd, hierover werd touw gespannen, vervolgens werd het riet hierop uitgespreid en tot rietmatten geknoopt. Tenslotte werd de mat gelijk geknipt en was klaar voor gebruik of verkoop.

Men gebruikte touw gemaakt van sisal-, manilla- of hennepvezels. Dit touw werd in teer gekookt en men noemde het "teertouw". Het knopen van de rietmatten was een zwaar en vermoeiend karwei door de gebogen houding of zelfs het werken op de knieën.

Verbetering: Een mattenraam

Hendrik Wels jr (1856-1935) had veel belangstelling voor machines. 's Winters experimenteerde hij met zelfbedachte apparaten. Later maakte hij in de winter series kozijnen en deuren, waardoor de bouw in de zomer sneller ging. Het zware werk van zijn vader en broer Frank bracht hem omstreeks 1880 op het idee een mattenraam te construeren. Het idee was gebaseerd op een weefgetouw. Het raam was draaiend beweegbaar, men kon staande werken en breide vier tot vijf maal zoveel matten als vroeger in dezelfde tijd. Ook kon men het raam instellen op de gewenste lengte van de rietmatten. Het gelijk knippen van de rietmatten werd overbodig. Zo werd rietmatten-maken meer winstgevend.

Het mattenraam van voren gezien

Vooral Frank Wels specialiseerde zich op de rietmattenmakerij en rond de eeuwwisseling had hij een bloeiend bedrijf op Siberiëweg 1 (nu Julianalaan). De produktie beliep ongeveer 4.000 rietmatten per jaar! De matten werden gebruikt in de tuinen van de grote buitens in en rond Zeist. Om de broeibakken extra warm te houden breide men ook ondermatten van stro.

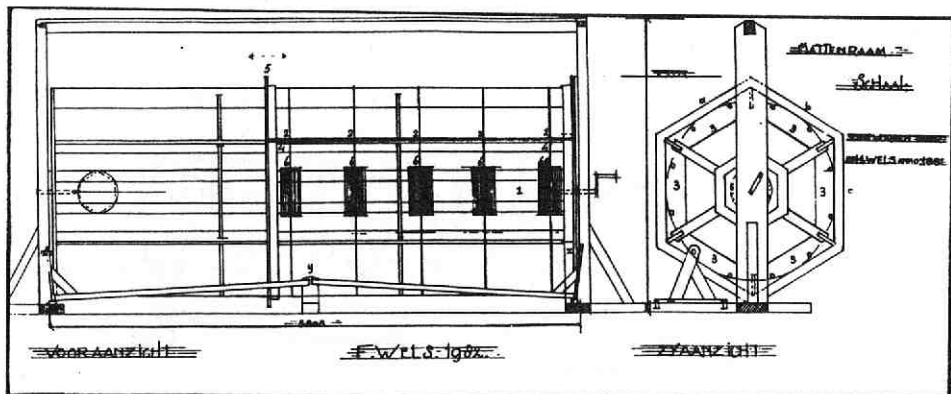
De groothandel Van Bommel te Amersfoort betrok grote partijen rietmatten. Ook werden rietmatten uitgevoerd naar Engeland waar ze onder andere gebruikt werden om voetbalvelden af te schermen, waardoor men minder entreegelden misliep.

Tijdens de eerste wereldoorlog kwam er een eind aan de bedrijvigheid, volledig machinale produktie vond in fabrieken plaats en de export naar Engeland stagneerde.

In 1917 werd het mattenraam gesloopt. Brandstofgebrek maakte dit harde oude hout aantrekkelijk voor het fornuis.

Frank Wels jr ⊗, oud-hoofdopzichter van Bouw- en Woningdienst der Gemeente Zeist, hielp bij de sloop van het mattenraam. Geheel uit zijn geheugen maakte hij na 65 jaar in 1982 de beide tekeningen van het mattenraam. Eveneens verstreekte hij de gegevens om dit verhaal begrijpelijk te maken.

Voor technische geïnteresseerden volgt nu een beschrijving van de werking van het mattenraam en de betekenis van de letters en cijfers:

1. De spil waar het teertouw, door de slinger rondgedraaid, op gewonden werd.
2. De pennen waaraan het teertouw vanaf de spil met een steek bevestigd werd.
3. De molen werd naar rechts rondgedraaid waardoor het teertouw onder spanning kwam.
4. Tussen de beide cijfers 4 legde men om en om bosjes riet (onder- en bovenkant riet) om zodoende een constante dikte van de rietmat te krijgen.
5. Verstelbare ring, die de lengte van de rietmat bepaalde, de maat ging per band:
korte 4 - lange 4 - 5 - 6 en soms 7.
plm. 2 m - 2,25 m - enz.
6. Klos teertouw (op tekening behoren dus 5 klossen).

Rietmatten "breien":

Men begon te werken op a, draaide de molen (b) richting a, werkte op dit vak verder, vervolgens werd c naar a gedraaid enz.

Door de latten bij y omhoog te trekken, kwamen de pallen bij x vrij van de molen en kon de molen gedraaid worden naar een volgend vak. Eén vak werd in drieën gedraaid, zie de stippen op het raam.

Bij het breien van de mat gebruikte men bij het knopen: de steek, bij het afwerken aan het eind van de mat: de dubbele steek.

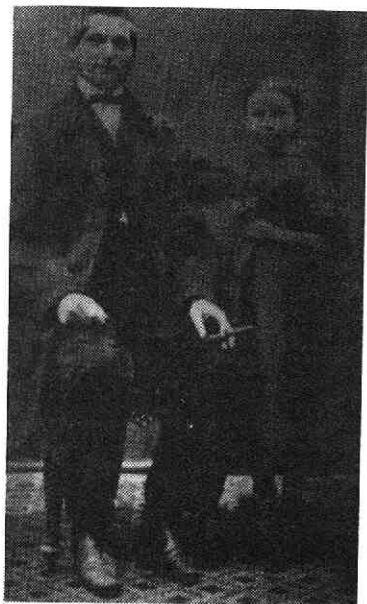
Hendrik Wels
(Achterkleinzoon van Hendrik Wels sr)

⊗ Frank Wels jr was 18 jaar toen hij het mattenraam sloopte en 83 jaar toen hij de tekeningen maakte.

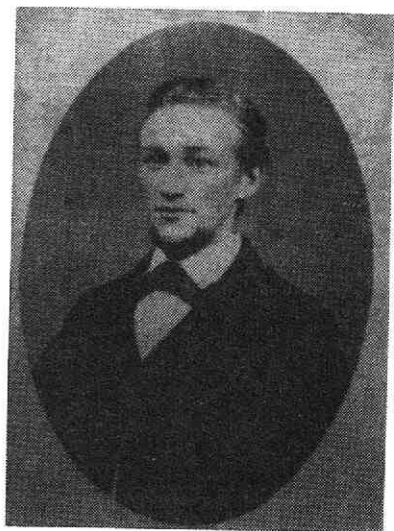
Hoog Kanje

Op deze plaats staat nu de R.K. Christus Verrijzenis-kerk. In het huis heeft nog vele jaren de familie Hofland gewoond.

Frank Wels, de rietmattenmaker
(met jongste zus Lien)

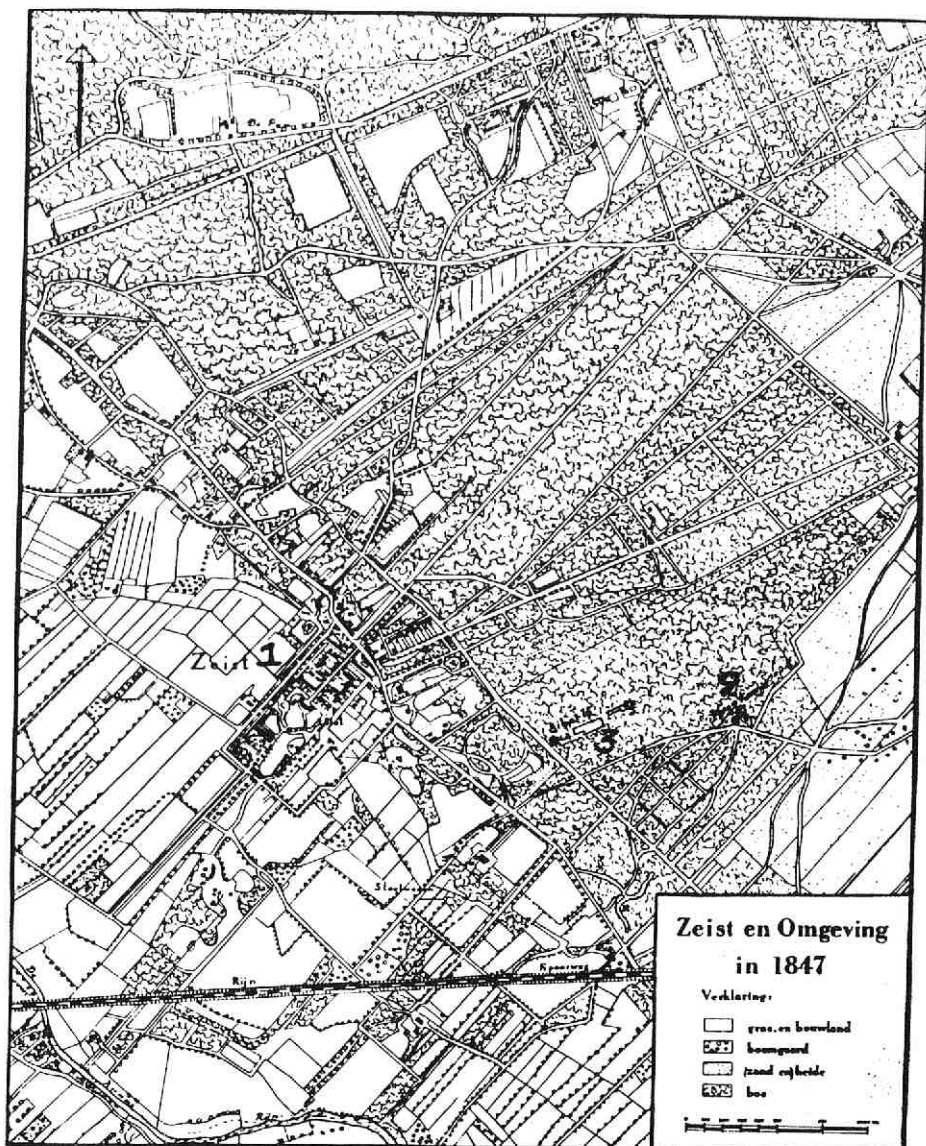
Hendrik Wels,
ontwerper en
bouwer van het
mattenraam

Deze foto's werden omstreeks 1880 gemaakt.

Losplaats van de firma C. van Ekdome aan de Waterige
weg.

(Foto dienst openbare werken)

1. Dit kaartje uit 1847 toont duidelijk de nog geringe bebouwing van Zeist, namelijk hoofdzakelijk de beide Dorpsstraten, Nooitgedacht en de Voorheuvel. De loswal lag duidelijk in het centrum van het dorp.
2. Hoog Kanje en 3 Siberië waren excentrisch gelegen. Het Noord-Oosten van Zeist was overwegend ongerept bos met een enkele ontginning en het Zuid-Westen van de gemeente was intensief gebruikt gras- en bouwland.

(Kaartje Van de Poll-Stichting)

De oprichting van de gemeentelijke
zeister gasfabriek in 1887

Op 23 november 1886 vroegen de heren J. Ledoux, als voorstander van de Evangelische Broedergemeente en H.M. van der Mersch verlenging van de concessie van 28 maart 1859 voor de plaatselijke gasfabriek, met 30 jaar.

In 1859 had de gemeenteraad aan de heren Van der Mersch, Voullaire en Croockewit een concessie verleend om gedurende 30 jaar gas te leveren voor de straatverlichting en tot het hebben van gasbuizen in openbare grond. A.C. Spruijt en G. van den Broeke uit Utrecht hadden op 27 oktober 1858 concessie aangevraagd voor levering van gas en de heren Van der Mersch, Voullaire en Croockewit in december daaropvolgend. Door de Evangelische Broedergemeente waren echter reeds toezeggingen gedaan aan de laatstgenoemde heren. Hierdoor stond het meest winstgevend gedeelte van de gemeente niet meer open voor concurrentie en moest de gemeente zelf ook afzien van de oprichting van een eigen gasfabriek. Om deze redenen besloot de gemeenteraad op 22 februari 1859 dan ook tot onderhandse aanbesteding aan Van der Mersch c.s. De eerste zeister gasfabriek was gelegen in de buurt van de Brouwerij.

De raad besloot het verzoek van Ledoux en Van der Mersch in handen te stellen van een speciale raadscommissie, bestaande uit de heren J. Meerdink, C.W. Anton en C. Guldensteeden Egeling. De commissie liet zich adviseren door de directeur van de utrechtse gasfabriek, de heer A.C. Spruijt, en won inlichtingen in bij de gemeenten Elburg, Hilversum, Middelburg en Winterswijk, die een gemeentelijke gasfabriek exploiteerden. In haar rapport van 2 mei 1887 kwam de commissie tot de conclusie dat de oprichting en de exploitatie van een gemeentelijke gasfabriek te prefereren was boven de verlenging van de bestaande concessie. Ingevolge artikel 20 van de overeenkomst van 28 maart 1859 had de gemeente het recht om de gebouwen, het materieel en alles wat voor de gasverlichting nodig was, alsmede het

bedrijf zelf, na 30 jaar voor de taxatieprijs over te nemen.

De argumenten van de commissie waren:

- grotere handelingsvrijheid voor de gemeente bij uitbreiding of verandering van de verlichting;
- financiële voorwaarden voor de gemeente bij exploitatie in eigen beheer;
- mogelijke verlaging van de gasprijs voor particulieren.

De concessionarissen waren uiteraard niet ingenomen met dit advies en kwamen op 23 mei met nadere informatie. En op 6 juni wendden zij zich andermaal tot de gemeenteraad met nadere informatie. Het college van burgemeester en wethouders nam het advies van de commissie echter over en stelde de gemeenteraad dan ook voor om conform het advies van de commissie te besluiten. Tijdens de raadsvergadering van 26 juli 1887 werd door de raad met zes tegen één stem aldus besloten.

Nu de gemeenteraad besloten had om de gasproductie in eigen hand te nemen, moest er een nieuwe gasfabriek gebouwd worden. De bestaande fabriek was verouderd en te klein. De grond in de buurt van de gasfabriek was drassig en omdat men bij de bouw onvoldoende had gehad, was het gebouw behoorlijk verzakt. Men achtte het verstandiger om de nieuwe fabriek aan de noordkant van het dorp te bouwen. Voor dat doel werd bij raadsbesluit van 8 november 1887 van de firma E. Constant en Co. te Luik bijna 102 ha aangekocht. De koopsom bedroeg f 8.000,--. In een toelichting bij het raadsbesluit voor gedeputeerde staten schreven b. en w.: "dat het overigens de bedoeling is, te gelegener tijd den grond weder te verkoopen, voor zoover de gemeente geen belang meer zal hebben bij het behoud daarvan". De hiergenoemde firma had de grond gekocht van de heer H.C. Bergsma. Deze had de grond geërfd van zijn moeder mevrouw C.J. Bergsma-Cazius; die op haar beurt deze grond weer geërfd had van mevrouw J.A. van Bern-van Goor Hinlopen.

Op 13 december 1888 verkocht de gemeente weer ruim 99 ha van dit terrein aan de heer I.D. Fransen van de Putte te 's-Gravenhage voor f 7.000,--. Het argument om

dit terrein weer te verkopen werd als volgt geformuleerd: "dat het niet te verwachten is, dat er zich gunstiger gelegenheid zal voordoen om den grond te verkopen en de gemeente ook zeer gebaat is bij een spoedige verkoop, waardoor veel rente wordt bespaard".

De raad bepaalde in zijn vergadering van 1 februari 1888 de plaats waar de nieuwe fabriek zou komen te staan op dit grote terrein; namelijk aan de tegenwoordige Steynlaan. Een gedeelte van deze laan heette vroeger Gasweg. De afstand tussen de daar te bouwen fabriek en het bebouwde gedeelte van Zeist vond men groot genoeg. Men raamde de kosten van de bouw van de fabriek met het buizennet op f 80.000,--. Architect A. Nijland te Utrecht werd met het bouwkundige gedeelte van de bouw belast. De laagste inschrijver bij de aanbesteding was de heer M.F. Geijtenbeek te Zeist. De levering van de gashouders werd gegund aan de firma L.J. Enthoven te 's-Gravenhage en de firma L. Smulders & Co. te Utrecht leverde diverse toestellen.

De benodigde kolen voor de gasproductie werden in hoofdzaak aangevoerd via het station Driebergen-Zeist, maar in 1901 werd naast het fabrieksterrein door de Nederlandse Centraal Spoorweg een station opgericht en de gasfabriek kreeg toen een eigen spoorlijnverbinding.

Tot directeur van de nieuwe gasfabriek benoemde men op 13 december 1888 de heer D.A.M. Spruyt uit Utrecht.

Op 18 december van dat jaar werd het eerste gas geproduceerd en op 24 december werd het buizennet van de oude fabriek overgenomen en zo kon met ingang van 1 januari 1889 met de exploitatie van de gemeentelijke gasfabriek worden begonnen.

Uit het navolgende citaat uit een ingezonden brief van Van der Mersch, gepubliceerd in De Weekbode van 17 maart 1888, blijkt duidelijk hoe hij als concessionaris over het beleid van de gemeenteraad dacht; tevens geeft deze brief een beeld van het dorp Zeist vóór honderd jaar.

"Tenzij men zich voorstelle, dat elk onbebouwd plekje langs onze hoofdwegen binnenkort bevolkt worde of dat onze gemeente zich in de pas aangeworven zandvlakte tot

een stadje uitbreide, is het ook mij onverklaarbaar, hoe men in een dorp zonder groote industrieële werkplaatsen, waar geregeld tot laat in den avond gearbeid wordt - zonder openbare gebouwen voor concerten of andere uitvoeringen - waar men zich in den regel te half elf, uiterlijk elf uur te slapen legt - waar zich twee sociëteiten bevinden, die des avonds nauwelijks of in het geheel niet bezocht worden - waar het gezellig sa-menzijn zich uitsluitend tot den huiselijken kring be-paalde - hoe men zich in zulk een dorp bijkans een ton gouds denkt te besteden aan de oprichting eener gasfa-briek met zoo beperkte behoefte".

R.P.M. Rhoen

Geraadpleegde bronnen en literatuur

- Archief der gemeente Zeist:
 - a) notulen van de openbare vergaderingen van de gemeenteraad van 1859, 1886, 1887 en 1888 (inv. nrs 104 en 112)
 - b) agenda's van 1859, 1886 en 1887 (inv. nrs 180, 230, 232 en 233)
 - c) burgerlijke akten (inv. nr 134)
- Gedenkboek 40-jarig bestaan van het Gasbedrijf der gemeente Zeist, Zeist 1928
- De Weekbode van 17 maart 1888

De bibliotheek van de Van de Poll-Stichting

Sedert de uitgave van de catalogus van de bibliotheek zijn er vele titels aan het boekenbezit toegevoegd. Voor een belangrijk deel zijn het publikaties, geschonken door leden en andere belangstellenden, een geste waarvoor wij uiteraard altijd zeer dankbaar zijn.

Bij de hier volgende lijst van aanwinsten is de indeling van onze catalogus gevolgd.

ALGEMEEN GEDEELTE (A)

- A 130 N.C.M. Monumentenjaarboek 1985, Amsterdam, april 1985
- A 131 Restaureren, een heel karwei. Overzicht van ambachten noodzakelijk voor restauratie en behoud van historische gebouwen. Amsterdam, maart 1985
- A 132 N.C.M. Monumentenjaarboek 1986, Amsterdam, mei 1986

UTRECHT PROVINCIE (U.P.)

- U.P. 198 De archieven in Utrecht. Redactie: A.N. Beets, H.L.Ph. Leeuwenberg, J.C. Riphagen. Alphen a/d Rijn 1985
- U.P. 200 Beets, A.N., Beknopte Bibliografie van Topografisch-Historische Uitgaven over de Provincie Utrecht Utrecht 1986
- U.P. 103 Buitenplaatsen langs de Utrechtse Heuvelrug Zeist 1981
- (a en b) Een planologische verkenning van buitenplaatsen in Zeist en Driebergen, wordt:
- U.P. 103(a)
- U.P. 196 Cleverens, R.W.A.M., Rose Villa. Herinneringen aan H.A. Insinger-van Loon Middelburg 1984
- U.P. 103(c) Landgoederen, buitenplaatsen en buitenhuizen/ villa's in en nabij het noordelijk deel van de Utrechtse Heuvelrug. Een planologische verkenning Zeist, december 1983

- U.P. 195 Landgoederen in de omgeving van Beerscho-
ten. Natuur- en Kunsthistorische verken-
ning, samengesteld door K.N.N.V. afdeling
Zeist. Uitgave van de Prov. Waterstaat
Utrecht. Utrecht 1984
- U.P. 201 Nota museumbeleid, Provincie Utrecht.
Utrecht 1986
- U.P. 199 Reinders, Hein, Bunnik. Utrecht 1986
- U.P. 197 Stichting Culturele Raad Bunnik, Johan de
Kruyf, Leven en werk, 1885-1966. Uitg.
Stichting Culturele Raad Bunnik. Bunnik
1985

UTRECHT STAD (U.S.)

- U.S. 83 Dam, C. van, Jodenvervolging in de stad
Utrecht. Stichtse Historische Reeks, nr 10,
Zutphen 1985
- U.S. 82 Gids van Utrecht en omliggende plaatsen.
Utrecht, ca 1900 (?)
- U.S. 84 Hulzen, A. van, Utrechtse Kerken en Kerkge-
bouwen. Baarn 1985

GEMEENTE ZEIST (Z)

- Z.1.1-5 Broek, C.M.P.F. van den, Inventaris van de
Collectie Prenten, Tekeningen en Kaarten
van de Evangelische Broedergemeente te
Zeist, ca 1700-1969. Rijksarchief Utrecht
1983
- Z.1.1-6 Emmer, H., De Kartografie van Zeist. Over-
druk van art. uit Seyst, Bull. Van de
Poll-Stichting, Jaarg. 15, nr 3. Zeist 1985
- Z.1.1-7 Handschriften en inventarissen van archie-
ven berustende bij de Van de Poll-Stichting
- Z. 2-17 Meerdink, J., Zeist, 1811-1815. Inlijving
en bevrijding. Zeist 1985
- Z. 2-18 Album van Zeist
- Z.3.1-13 Wat is waar in Zeist? 1971, 1975, 1982/
1983, 1984, 1985

- Z.3.1-18 Adresboek van Utrecht, De Bilt en Zeist 1889-1890, 1899
- Z.3.1-24 Greef, Piet de, Nostalgisch Gezicht Zeist. Groningen 1985
- Z.3.2-28 Bewonerskomitee De Kern, Gebied Antonlaan-Torenlaan: Behoud is mogelijk. Zeist 1984
- Z.3.2-29 Zeist '86: Zeist is 't. Slot Zeist 300 jaar. Zeist 1986
- Z.3.6-1 Het gemeentehuis van Zeist. Zeist 1985
- Z.3.7-17 Oranje en Nederland: catalogus tentoonstelling in het Zeister Slot. Zeist 1938 (zie 15.1-5)
- Z.3.7-22 Visser, Irmin, Het Slot te Zeist. Amsterdam/ Dieren 1986
- Z.3.8-6 De Brouwerij - De moeite van het redden waard. Gemeente Zeist 1982
- Z.3.8-7 Belangrijke verkoop van de Hofstede "Zeister Hoeve" onder Zeist enz. Donderdag 19 november 1925
- Z.3.10-8 Vroon, H., Zeist, Groei en bouw, dl 7. De Dieptetuin te Zeist. Zeist 1985
- Z.3.10-9 Derks, Elvire, Zeist, Groei en bouw, dl 8. De openbare bibliotheek
- Z.3.14-14 Vereniging Austerlitz Belang, Veertig jaar Austerlitz Belang; een duik in het archief. Austerlitz 1985
- Z.3.14-15 Historische wandelingen; Fransekamp-Wandelingen
- Z.5-3 Statistisch Zakboek van Zeist; toevoegen 1984, 1985, 1986
- Z.5-11 P.S.V. 1945-1985
- Z.5-12 Twaalf over Drie. Op pag. 43 een bijdrage over C.J. van Mastrigt
- Z.10-16 Centraal Instituut voor Voedingsonderzoek T.N.O. Voeding, een zaak van weten. Zeist 1978
- Z.10-17 Instituut voor Veeteeltkundig Onderzoek "Schoonoord", I.V.O. 25 jaar. Zeist 1977

- Z.10-18 Gemeente Zeist, Beleidsplan 1986/1989. Sector 1. 2 en 3. Sociaal-Cultureel werk en emancipatie. Zeist 1985
- Z.10-19 Halbertsma, E.H. en B. Heinrichs, Optimalisering gebruik Welzijnsaccommodaties Zeist. Amsterdam, maart 1985
- Z.10-20 Vereeniging voor Ziekenhuisverpleging te Zeist - Statuten en Huishoudelijk Reglement. Zeist 1938
- Z.10-21 Amandelhof Zeist, 1962-1985. Uit de steigers, in de schijnwerpers. Zeist 1985
- Z.10-22 Stichting Welzijn Ouderen, Seniorengids 1984; idem 1985/86
- Z.11-14 Bartiméus 60 jaar. Chr. Instituut voor Blinde en Slechtziende Kinderen. Zeist 1975
- Z.11-15 I.V.N., Quo Vadis. 25 jaar natuureducatie. Zeist 1985
- Z.11-16 R.K.S.V. Saestum 60 jaar, 1926 - 1986 Zeist. 1986
- Z.11-17 Zetten-Zeist, 1908-1984: Gedenkboek bij het 75-jarig bestaan van het Christelijk Lyceum, Zeist 1984
- Z.14.4-34 Hille, T., Leven en gebruiken in de Broedergemeente. Zeist 1985
- Z.15.1-5 Oranje en Nederland. Tentoonstelling in het Zeister Slot. 15-8-1938 tot 15-9-1938
- Z.15.2-2 Derks, Elvire, Zeist Groei en bouw, dl 8. De openbare bibliotheek. Zie 3.10-9
- Z.15.2-3 Stichting Openbare Bibliotheek, Jaarverslag 1984
- Z.15.6-2 Jaargangen Bulletin Van de Poll-Stichting, Dl V, 13e, 14e en 15e jaargang
- Z.16.3-3 Muzikale Oranje Finale ter gelegenheid van het 25-jarig Regeringsjubileum van Koningin Juliana, 5-9-1973
- Z.16.3-4 Programma van de samenkomsten en feestelijkheden ter gelegenheid van den verjaardag van H.M. de Koningin 31-8-1937
- Z.17.2-22 Mijnhardt, A., Memoires van A. Mijnhardt Sr
mw. dr. D. Bertoen-Brouwer

Het wagentje van Dieges

De wagen van Dieges! Wie wou naar "de stad"
Deed graag met dien wagen dat ritje.
't Begon aan "de Zwaan". Voor een stuiver of wat
Verkreeg men tot Utrecht een zitje.

De wagen van Dieges! voorbij is zijn tijd!
ook Elbert van Putten moest zwichten.
Nu doet, heel geregeld de electriciteit
Wat toen 't "stomme dier" moest verrichten.

De wagen van Dieges! Waar die eens langs kwam,
Soms stotend op kei of op klinker
Daar schuift nu heel gladjes de elektrische tram,
Veel sneller, veel vlotter, veel flinker.

De wagen van Dieges ... verdween van 't tooneel,
Alleen maar zijn beeld bleef behouden;
Zoo ging het met velen, zoo ging het met veel;
Wat bestaat, 't moet eenmaal verouden.

De wagen van Dieges! Hij ruste in vreë
Wij wenschen dien niet meer aan 't rijden
Maar zien we zijn beeld, dan gedenken we meë
De reizigers, die gingen scheiden.

Nijmegen, 18 april 1912

Het rijmpje op het wagentje van Dieges werd door E.J. Meerdink (geb. 1868 Zeist - overl. 1930 Nijmegen), leraar aan de protestants-christelijke kweekschool voor onderwijzers "De Klokkenberg" in Nijmegen en half-oom van de geadresseerde, toegezonden aan A.J. van Zanten-Meerdink (geb. 1867 Zeist, overl. 1937 aldaar), gehuwd met G.J. van Zanten (geb. 1857 te Valk bij Ede en in 1937 te Zeist overl.). Hij was hoofdonderwijzer van de protestants-christelijke school aan de Weteringschans te Amsterdam. De familie woonde boven de school. Thans is ter plaatse de "Citybioscoop" gevestigd.

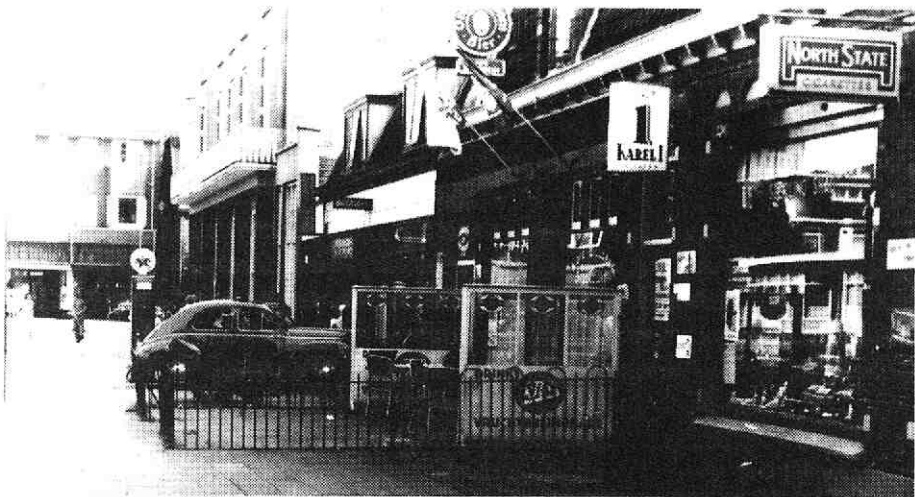
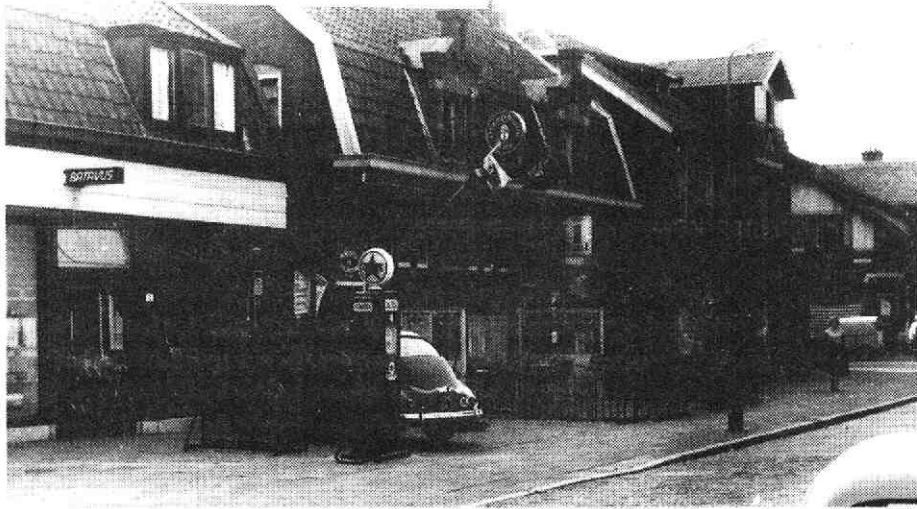
Het "geheimschrift" op de linkerhelft van de adreszide wil niet anders zeggen dan: "Het wagentje van Dieges van Utrecht op Zeist ruste in vrede".

J. Meerdink

(Collectie Van de Poll-Stichting)

ZEIST ONDER DE SLOPERSHAMER

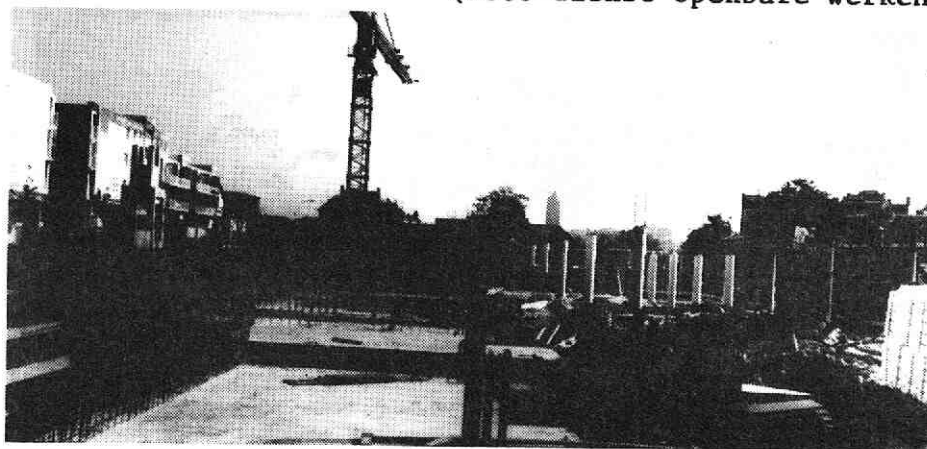

Steynlaan 1-3 Rijwielhandel J(oop) ten
Haft, Nr. 5 L. v. Rooyen Café-Billard "Spoorzicht"
later Bar de "Schouw". Nr. 7 M. ten haaft Sigarenhandel
later Van Delft's Bloemenhuis. Nr. 9 Mevrouw Brink-de
Jonge Groentehandel "Westland". Nr. 11 W. Klinkvis
Chauffeur-Monteur Gasfabriek.

(Foto's gemeentearchief)

Op de plaats van Rijwielhandel Ten Haaft kwam het bekende Servicestation van Henny de Goede.
(Foto dienst openbare werken)

De huidige bouwactiviteiten die van dit bekende stukje dorp een stukje stad maken, gezien vanaf de Jagerlaan.

(Foto dienst openbare werken)

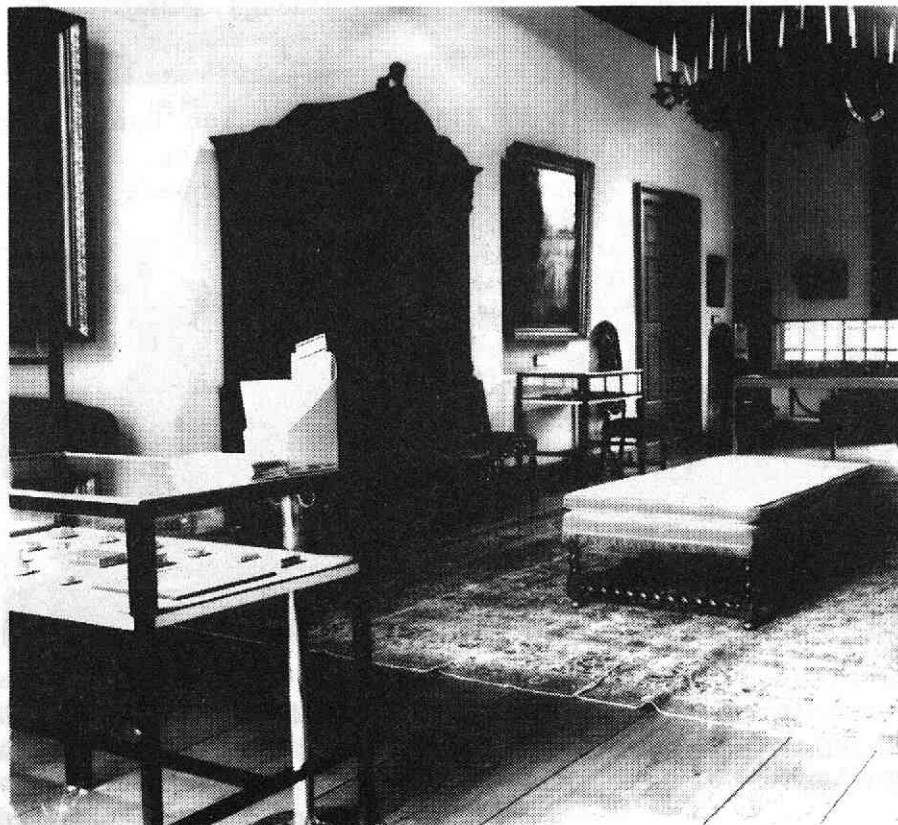
Primeur

Tadema en Hooijmaijers hebben wat het slot betreft ook nog een echte 'Zeister primeur voor de Zeistenaren' in petto.

„Direct na de zomervakantie worden besprekingen geopend met de Van de Poll-stichting, het genootschap dat zich bezighoudt met de geschiedenis van Zeist. De gemeente wil aan de Van de Pollstichting de zogenaamde 'Zilverzaal' op de eerste etage van het slot ter beschikking stellen als expositieruimte.

Dat verschaft de Van de Poll-Stichting eindelijk een permanente expositieruimte en dat maakt ook het slot aantrekkelijker”, zo stellen Tadema en Hooijmaijers.

Nieuwe Zeister Courant 28 juli 1987

Contribuanten

Wij begroeten deze keer als nieuwe begunstigers:

Fam. G.J.J. Baars, Slotlaan 92B
Mej. Astrid Bergsma, Woudenberg
Fam. W.Th. Bos, Jan Meerdinkplein 2
Fam. H.A. v. Donselaar, Nijenheim 9119
Mevr. T. Forma-Stemering, Zusterplein 6
De heer M. Hoogeveen, Slotlaan 304
De heer J.G. Lehmann, Broederplein 21 ben.
De heer J. Lokhorst, Couwenhoven 5019
De heer C. Renes, H. v. Lyndenlaan 3
Fam. A. Riebeek, Blokhuislaan 8
De heer H. Silvis, Thorbeckelaan 22
Fam. J.W. Span, Nijenheim 1138
Fam. R. v. Sprakelaar-Veenendaal, B. Patijnlaan 128
Fam. J.G. Steenbeek, Ridderschapslaan 2
Fam. J.W. v.d. Vijver, Laan v. Vollenhove 2539
Fam. A. v.d. Wielen, Krullelaan 53

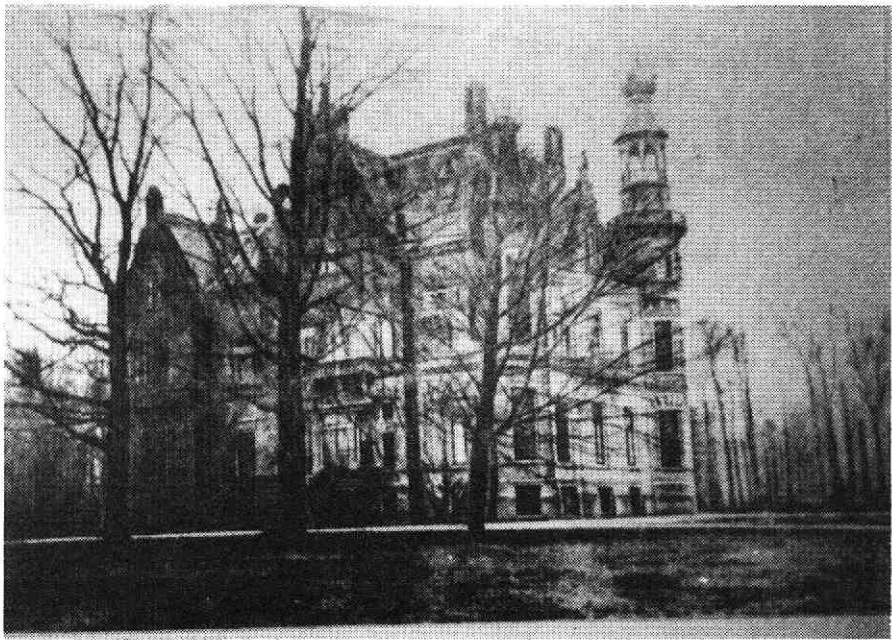
De heer J.W. Span, komt onze filmcommissie versterken met dia- en filmklankbeelden, u hoort binnenkort stellig meer over hem en zijn werk.

Alle 16 nieuwe contribuanten hartelijk welkom.

H. Wels, administrateur

Zeijst

Bulletin Ten bevordering van de
kennis van de geschiedenis van
Zeist, uitgegeven door de
Van de Poll-Stichting

december 1987. Jaargang 17, nr. 4

Van de Poll-Stichting

Stichting ter bevordering en
verbreiding van de kennis om-
trent de geschiedenis van Zeist

Archief: het Slot, Zinzendorflaan 1

Het archief der Stichting is geopend op:
dinsdag van 10.30 - 12.30 uur

Administratie:

Mutaties t.b.v. de ledenadministratie uitsluitend te
richten aan: Administratie Van de Poll-Stichting, post-
bus 342, 3700 AH Zeist

B u l l e t i n van de Van de Poll-Stichting

Verschijnt 4 maal per jaar
17e jaargang, december 1987, nummer 4

=====

Redactie: dr J. Meerdink, R.P.M. Rhoen, drs Th.G.P.M.
Ruijs, drs H.M.J. Tromp, H. Wels en
K. Scharren (eindredacteur)

Redactie-adres: Postbus 342
3700 AM Zeist

Dagelijks bestuur der Stichting:

R.G. Boekhoven
voorzitter,

Mr dr A.A.H. Stolk,
vice-voorzitter, Krullelaan 28

I.D. Heyning,
secretaris, Sophialaan 33^I

Dr J. Meerdink,
tweede secretaris, Laan van Beek en Royen 2

L. Visser,
penningmeester, Lommerlust 17;
postgiro: 3.840.383 t.n.v. de
Van de Poll-Stichting;
bank: Algemene Bank Nederland
te Zeist (postgiro 30.549),
t.g.v. rekening 55.86.18.049
van de Van de Poll-Stichting

R.P.M. Rhoen,
tweede penningmeester, Nijenheim 6323

Drs Th.G.P.M. Ruijs
lid, Kersbergenlaan 10

I N H O U D

	<u>blz.</u>
De Pesters en de Niënhof	80
Architect Johan Meerdink	95
Het kiesrecht na 1848	96
De hoogstaangeslagenen te Zeist in 1889	99
Contribuanten	104

De Pesters en de Niënhof

Voorgeschiedenis van het geslacht (De) Pesters

De Pesters komen oorspronkelijk uit Maastricht 1). Zij ontleen hun macht en rijkdom geheel aan de eeuwenlange band met de Oranjes. De bewijsbare stamreeks gaat na Jan (1561?-1626?) verder met Willem Pesters (1589?-1661?), die in 1619 huwde met Margaretha Hermans (1594-1661). Hun zoon Johan (1620-1703) kon rechten studeren, werd in 1643 betaalmeeester van de stad Maastricht en wist het later te brengen tot secretaris en requestmeester van stadhouder Willem III. Voorts was hij diens geheimraad en zelfs voorzitter van de raad van de Prins in de Verenigde Nederlanden. Het was voor de Prins interessant om zich te bedienen van Willem Pesters omdat deze geen noemenswaardig eigen vermogen had en dus voor zijn inkomen volledig van de Prins afhankelijk was. Pesters was dus 100% loyaal, een begaafd diplomaat en bovenal niet scrupuleus in het doorzetten van 's Prinsen wensen. Dat Pesters in ruil zijn eigen zak niet tekort deed sprak vanzelf. In zijn positie wist hij een groot fortuin te vergaren, naar kwade tongen beweren meer uit steekpenningen dan uit salaris. Zes van zijn zonen werden door keizer Joseph I in 1706 verheven in de rijksadelstand: Mr Willem, Nicolaas, Pieter, Mr Jacobus, Ernestus en Hendrik. Daarnaast verkreeg Johan Pesters de post die voor dit artikel van belang is: griffier in het Hof van Utrecht. We mogen ervan uitgaan dat hij door Prins Willem III in deze functie was geparkeerd als een soort "stadhouder" van Utrecht. Hij moest de stad in de gaten houden omdat de regenten in Utrecht er vaak heel andere ideeën op na hielden dan de Prins.

De Niënhof

De Niënhof bestond al voordat we haar in de 15e eeuw als hofgoed van het kapittel van St Laurens tegenkomen 2). Het goed besloeg een oppervlak van 57 morgen 3),

grotendeels onder Bunnik, de eigenlijke kern van de Niënhof, maar ook voor een deel onder Cattenbroeck. In de 15e en 16e eeuw is er sprake van een boerderij met "huyzinge", een versterkt woonhuis of Herenkamer zoals wel vaker voorkwam, bijv. op de naastgelegen boerderij De Brakel 4). In 1580 werd de Niënhof als zijnde kerkelijk bezit geconfisceerd. Een eeuw later, in 1672 werden huyzinge en hofstede door de Fransen zwaar beschadigd. Er was geen geld voor reparatie en een landgoed zonder boerderij was in die tijd van ontwrichting minder lucratief te verpachten. De Staten moesten enkele jaren later tot verkoop besluiten.

Het was juist in deze tijd (1674) dat de Prins besloot om Johan Pesters te benoemen tot (onofficieel) toezichthouder op de stad Utrecht. Met Willem Pesters kwam er een nouveau-riche in de stad, die zich graag een landgoed wilde aanschaffen met de daarbij behorende heerlijke rechten. Pesters en de Staten vonden elkaar op het vriendenprijsje van 11.000 gulden. Willem Pesters mocht zich voortaan Heer van Cattenbroeck noemen. Uit de muurijzers van de boerderij weten we dat Pesters' eerste daad het herbouwen van de boerderij was. De muurijzers vormen het jaartal 1681.

(De) Pesters op de Niënhof, 1685-1923

Johan Pesters zocht vooral een uitwijkmogelijkheid vlak bij de stad, geen huis om permanent te wonen. Dat was anders met zijn zoon Willem Pesters (1655-c.a. 1735), die voor zijn huwelijk in 1685 met Hester Heldewier de Herenkamer aan beide kanten met een symetrische barok-vleugel uitbreidde en een park liet aanleggen. In 1895 zijn de beide vleugels weer afgebroken en hield men de onderkelderde vierkante Herenkamer van weleer over.

Willem en Hester Heldewier krijgen geen kinderen. Op 3 februari 1731 maakt Willem zijn testament voor notaris J. van Doorslag te Utrecht. Hierin laat hij de Niënhof na aan de jongste Pesters, een veelbelovende jongen, die net als zijn grootvader, vader en ooms is

voorbested om een belangrijke rol te gaan spelen in het utrechtse stadsbestuur. Deze Jan Pesters (1716 's-Gravenhage-1797 op De Niënhof) was de oudste zoon van Nicolaas Pesters, broer van Willem.

Jan Pesters breidt het familiebezit steeds verder uit en koopt onder andere het kasteel Cammingha. Hij trouwt op 9 juli 1747 in het dorpskerkje van Bunnik met Jkvr. (Johanna?) Adriana (Everdina?) Godin, dochter van Jhr David Everard Godin, de Heer van Papendorp. De bunnikse dorpsdominee verstaat de naam van de bruid echter niet helemaal goed en schrijft in zijn trouwboek: "Gordijn". Van hun kinderen is de belangrijkste Willem Nicolaas de Pesters van Cattenbroeck en Papendorp (1754 's-Gravenhage-1831 Utrecht). Het is in deze tijd, de tweede helft van de 18e eeuw, dat de macht van De Pesters het hoogtepunt bereikt. Hun politieke koers blijft zuiver orangistisch. Het toegepaste middel om de macht binnen de eigen groep te houden is dat van de zogenaamde "Correspondentiën", afspraken tussen een aantal regenten over stemgedrag, benoemingen en verdeling van functies. De groep regenten die hieraan mee doet bestaat uit familieleden, aangetrouwden en vrienden. De klik wordt in de volksmond aangeduid als de "Pesters Cabbale". Alle mannelijke Pesters hebben dan lucratieve functies gekregen en de naam Pesters is voldoende om gevoelens van haat op te roepen. De klik staat onder aanvoering van Willem Nicolaas Pesters van Wulperhorst (1717-1806), bijgenaamd "luitenant-stadhouder" van Willem IV, niet te verwarren met de gelijknamige Heer van Cattenbroeck. De "luitenant-stadhouder" woonde op de Wulperhorst onder Zeist en Bunnik. Bij hem thuis werden vaak de vergaderingen van de groep gehouden.

In 1787 krijgt de familie een forse douw. De patriotische omwenteling, die toen in de stad volgde, maakte gedurende korte tijd een einde aan hun macht. Na de terugkeer van de Prins keren ze weliswaar op de meeste van hun posten terug, maar het aanzien en de macht van de familie wordt toch niet meer als tevoren. Als de oorlog met Frankrijk in 1795 tenslotte leidt tot de bezetting van ons land is de rol van De Pesters en hun

klik uitgespeeld. In 1795 betreft Jan Pesters de Niënhof waar hij twee jaar later sterft.

De naam Pesters dreigt nu plots uit te sterven. Al Jans broers en zusters zijn ongehuwd overleden of kinderloos gebleven. Zoon Willem Nicolaas (1754-1831) is al 42 en nog niet gehuwd. Wel heeft hij bij zijn maîtresse Anna Bertina Englebrecht twee bastaarddochters maar geen zoon. Twee jaar later ontmoet Willem Nicolaas echter nog een "meisje", vrouwe Carolina Jacqueline de Jacoby (1769 Maastricht-1844 Utrecht). Ze is 15 jaar jonger dan haar man, toch al dertig bij het huwelijk dat door de bunnikse dorpsdominee Roghair op 21 oktober 1799 op de Niënhof wordt gesloten. Willem Nicolaas heeft in deze tijd geen enkele openbare functie zodat hij zich volledig aan zijn bruid kan wijden. Dat resulteert in elf kinderen. Door het kinderloos sterven van alle andere Pesters wordt Willem Nicolaas steeds rijker zonder dat hij er iets voor hoeft te doen. Als hij en zijn vrouw in 1844 beiden zijn overleden, wordt het vermogen getaxeerd op f 378.584,34½, zodat de zeven overblijvende kinderen nog ieder meer dan een halve ton erfdien. Door Koning Willem I wordt hij in 1814 in de Ridderschap van Utrecht benoemd. Hij wordt lid van de 1e en de 2e kamer, raad te Utrecht, gedeputeerde van Utrecht naar de Staten-Generaal, dijkgraaf van de Lekdijk Benedendams, president der Cie. provinciale Regering en commissaris-generaal der vivres van de troepen. Uit deze veelheid van baantjes valt af te leiden dat de Oranjes toen ze na 1813 terug waren, De Pesters niet vergaten.

Mr Jan Everard (de) Pesters van Cattenbroeck (1802 Bunnik-1879 Utrecht) was de oudste zoon en daarmee de opvolger van zijn vader. In 1828 trouwde hij met Jkvr. Jacoba Margaretha van Hengst (1809 Utrecht-1875 Bunnik), waarbij de bruidegom aan effecten inbracht f 51.600,-- en de bruid f 17.600,--. Samen hadden ze voor f 5.000,-- huisraad, een enorm bedrag. Jan Everard kreeg het volgende jaar, bij zijn intrede in de Utrechtse Ridderschap van zijn vader f 80.000,-- te

leen. Hij was vele jaren secretaris van de Lekdijk Benedendams en IJsseldam, gezien de bovenstaande bedragen vermoedelijk alleen om iets zinnigs te doen te hebben. Zijn jongere kinderen blijken een opvallende voorliefde voor het burgemeestersambt te hebben. Carel Cypriaan Gerard (een Van Hengst-voornaam) bekleedt het ambt in Wijk bij Duurstede en Frederik Hendrik (een Oranje-voornaam) in Bunnik zelf. Dochter Caroline Elisabeth (een Pesters-voornaam) trouwt met Egbert Arnold IJssel de Schepper, wiens nazaten ook burgemeester worden. Jan Everard woont - als zijn 17e en 18e eeuwse voorouders - zowel te Utrecht als te Bunnik. Hij heeft een huis achter de Dom (F 322), maar woont ook een maand of vier per jaar in Bunnik. Van 1853 op 1854 verandert hij zijn levensstijl, brengt 7 maanden per jaar in Bunnik door en gaat een zo uitbundige staat voeren dat hij voor die 7 maanden in Bunnik in de hoofdelijke omslag in z'n eentje 1/8 van de hele belasting van het dorp moet opbrengen. Jan Everard had niet meer genoeg aan de naam "Pesters" maar laat deze in 1856 door de rechter in de doopboeken en geboorteaktes wijzigen in "De Pesters". De oude Niënhof was voor hem ook niet goed genoeg meer en hij besluit om architect Nijland uit Utrecht de opdracht te geven om een nieuw kasteel te ontwerpen in de neo-stijl, die toen populair was en iemand met zijn opvattingen en levensstijl ongetwijfeld heeft aangesproken. Twee van zijn achterkleindochters, die ik sprak, hadden volstrekt verschillende opvattingen over het gebouw. De ene, die er geboren was, vond het maar een koud gebouw; haar volle nicht, die er regelmatig op bezoek kwam, had daarentegen goede herinneringen.

Jan Everard de Pesters kon het ontwerp echter niet meer laten uitvoeren. Kort nadat Nijland in 1878 zijn ontwerp had ingeleverd, werd Jan Everard ziek en overleed een jaar later in het ziekenhuis te Utrecht.

Jhr mr Willem Nicolaas (de) Pesters van Cattenbroeck
(1830 Utrecht-1882 Utrecht), lid van de Staten van Utrecht moest met twee broers en een zuster delen toen zijn vader in 1879 overleed. Hij erfde weliswaar de

Niënhof maar moest de waarde inbrengen in de boedel en had dus voorlopig wel iets anders aan zijn hoofd dan nieuwbouw. Uit zijn eerste huwelijk met Coenradina Carolina Theodora barones van Boetzelaar was een dochter geboren. Zijn vrouw was echter enkele weken na de geboorte overleden en hij hertrouwde daarna met een andere barones, Theodora Coenradina Elsabé van Lynden (1839 Nijmegen-1912 Utrecht). Zij was een bijzonder hooghartige dame, stijf en altijd wit gepoederd. Kinderen werden uit het tweede huwelijk niet geboren. Uit deze beide huwelijken met baronessen kunnen we afleiden, dat De Pesters inmiddels geaccepteerd waren binnen de utrechtse adel. Dat had overigens wel twee eeuwen geduurd en daar hadden de eerste generaties het zelf naar gemaakt.

Slechts drie jaar woonde Willem Nicolaas met zijn dochter en tweede vrouw op de Niënhof, van 1879 tot 1882. Toen werd ook hij ziek en stierf. De nieuwbouwplannen lagen nog in de bureaula. Er was geen zoon geboren zodat al het geld en onroerend goed (vele honderden hectaren) naar de dochter ging:

Jkvr Coenradina Carolina Theodora de Pesters (1865 Utrecht-1923 Utrecht) was 17 toen ze als schatrijke wees achter bleef met een onverteerbare stiefmoeder. Die bleef gedurende de minderjarigheid uiteraard de baas over haar stiefdochter. "Doortje", zoals haar roepnaam luidde, moest mee naar Utrecht omdat stiefmoeder een hekel aan de Niënhof had. Stiefmoeder woonde er op de Lange Nieuwstraat 63 in een huis met meer dan 30 katten. De heer Reuser uit Vianen schreef me, dat hij geboren is in datzelfde pand (Lange Nieuwstraat 63). Het huis had 17 kamers waarvan er één zo verschrikkelijk stonk (de kattenkamer) dat deze gedesinfecteerd moest worden. In de tuin stonden diverse grafsteentjes (80 x 50 cm) met de merkwaardige gestileerde kantelenvorm zoals die ook te zien als onder andere bij het familiegraf Pesters op de le algemene begraafplaats. Het betrof hier kattengrafjes. Op één steen stond: "hier rust Pietje, oud 12 jaar" en op een andere: "hier

rust Jack, oud 16 jaar". Het stonk in en om het huis meer dan verschrikkelijk en Doortje deed dan ook alles om weg te komen. De enige uitvlucht was in het huwelijk. Om haar stiefmoeder te vermurwen moest ze aankomen met een goede partij. Al snel vond ze een geschikte partner in Gijsbert Carel Duco Reinoud baron van Hardenbroek (van Bergambacht), met wie ze direct trouwde toen hij als jurist afstudeerde. Hij was 26, zij pas 20 maar hij was zeker van gelijke rang (baron) en bovendien was zijn vader opperkamerheer van Koning Willem III. Voor hem was het huwelijk ook interessant want Doortje was haar gewicht vele malen in goud waard en werd dan ook "Gouwe Doortje" genoemd. Het jonge paar betrok de (oude) Niënhof.

Vier kinderen werden er uit het huwelijk geboren, waarvan de jongste Wendela Elvira, 90 was toen ik vorig jaar met haar sprak. Zij was een bijzonder statige en vriendelijke vrouw, reed nog zelf auto en wist nog zeer nauwkeurig dingen te verhalen uit haar jeugd. Zo kon zij zich bijv. nog het geluid herinneren van de deurbel in het winkeltje van Knopperts in de Witte Huisjes te Bunnik waar ze snoep mocht gaan halen. Dat moet zo rond 1900 zijn geweest!

Baron van Hardenbroek tenslotte was het die de plannen voor de nieuwbouw in praktijk bracht. Het ontwerp van Nijland werd na 15 jaar toch uitgevoerd en terwijl het "kasteel" verrees, brak men de oude Niënhof grotendeels af. Het huis was bouwvallig geworden en vooral de twee zijvleugels waren slecht. Met de goede bouwmaterialen werd het middenstuk weer opgebouwd tot een merkwaardig vierkant huis dat er nu nog steeds staat. Baron Van Hardenbroek bracht hier zijn koetsier onder.

De baron was een bijzonder nauwkeurige man. Vele jaren was hij burgemeester van Bunnik en toonaangevend in de gemeente en de kerk. Op het landgoed was een eigen kwekerij voor de baron en zijn eigen paardenstal; zuster Blitterswijk, wier vader in 1933 op de boerderij Niënhof kwam, herinnert zich dat er zelfs een klein superschoon stalletje was, waarin twee koeien stonden die de melk voor de baron leverden.

Het kasteel was verder van de weg af geplaatst aan het eind van een lange oprijlaan die parallel lag aan de weg. Het personeel kwam via een zijpaadje direct van die weg af, dat toen nog de toepasselijke naam "Pesterslaantje" droeg maar inmiddels door een fantasiearm gemeentebestuur in "Grotelaan" is omgedoopt. Voor het kasteel liet Van Hardenbroek een perceel van 17 hectare best weiland vergraven tot een park met een visvijver waar hij zelf wel eens zijn hengel uitwierp. Als de vijver al te vol werd haalde hij er de zeeg (een groot net) door en dan mochten alle arme hervormde Bunnikenezen (de baron moest niets van Rome hebben) een gratis maaltje vis komen halen. Uiteraard werden de snoeken en karpers voor zijn eigen tafel bewaard.

Het nieuwe huis was maar spaarzaam van modern comfort voorzien. Het was vooral bedoeld om te pronken. Er waren voldoende kamers maar alleen in de werkkamer van de baron, het boudoir van de barones erboven en één salon werd gestookt. De slaapkamers waren koud en vochtig. Het gezin woonde hier tijdens het seizoen. Een vroegere dienstbode van het kasteel vertelde me, dat er 's zomers een groot feest werd gegeven en als dit was afgelopen moesten de dienstboden alles geruisloos inpakken in grote kisten, geschilderd in de Hardenbroek-kleuren die dan de volgende dag op boerenwagens naar het station werden gereden waar het aparte 1e klas treinstel, dat de baron voor zich en zijn gevolg had gehuurd, stond te wachten tot ze kwamen. Dit treinstel werd dan aangehaakt achter de diverse treinen en zo bereikte men in de loop van de dag Zeeland, waar de zomer werd doorgebracht en later Cochem aan de Moezel.

De baron hield van paarden maar zijn echtgenote was geneigd om met de "nieuwe tijd" mee te gaan. Toen een kennis in 1908 met een automobiel kwam pronken, bestelde zij bij Herman Broedeleet uit Zeist een "Spijker". Haar dochter Wendela Elvira, nu mevrouw Hooft Graafland, herinnert zich nog dat de auto kwam. Half Bunnik was op het bericht van "de automobiel" uitgelopen en langs het Pesterslaantje en de oprijlanen van de Niënhof stond men zich te vergapen aan dit wereldwonder,

Mr Willem (de) Pesthers (1659-1735)

Foto Iconografisch Bureau

Jhr mr Willem Nicolaas de Pesters (1754-1831)
Foto Iconografisch Bureau

dat door Broedelet naar het bordes werd gereden. Daar stond de baron te midden van zijn gezin en vele dienstbodes te wachten. Toen de heer Broedelet hem beleefd uitnodigde zijn bezit te komen proberen, wilde de baron een "technische" opmerking plaatsen en vroeg zijn koetsier: "Kijk eens of er voldoende benzine in zit", een vrij onzinnige opmerking voor een rondje om het kasteel. Maar de koetsier deed wat hem was opgedragen en trok de peilstok uit de tank om zijn patroon er van te verwittigen dat de rit veilig ondernomen kon worden. De heer Broedelet legde de koetsier uit hoe de automobiel werkte en deze promoveerde daarmee van koetsier tot chauffeur. Terwijl verkoper en chauffeur voorin plaats namen bestegen de Van Hardenbroeks de achterbank voor hun eerste tochtje. Terwijl half Bunnik zich stond te vergapen reed de chauffeur zijn eerste onzekere rondje om het kasteel heen met de trotse baron en barones wuivend achterin. 15 jaar later was de Spijker nog steeds in gebruik, al werd de barones gewaarschuwd dat hij niet veilig meer was. Maar als de barones wilde gaan rijden, dan gebeurde dat. Halverwege Utrecht op de Provinciale Grindweg brak de fusee-pin, de verbinding tussen de stuurstang en de stuurassen. De auto was stuurloos en reed tegen een boom. De barones viel, volgens haar dochter met het hoofd tegen een spijl, volgens de heer Broedelet jr met haar hoofd door de ruit tussen de bestuurdersstoel en de achterbank zodat de halsslagader doorsneed. Bewusteloos werd zij naar het ziekenhuis in Utrecht gebracht waar ze de volgende dag overleed. Zij werd begraven in een nieuwe grafkelder op de begraafplaats in Bunnik.

Na De Pesters, 1923-heden

De baron hield daarna de Niënhof, het bezit van zijn vrouw, niet lang meer aan. Hij trok zich terug op zijn eigen bezittingen in Driebergen waar hij in 1941 overleed. De Niënhof werd verkocht aan "suikerking" De Wetstein Pfister, die in de boerderijen als belegging was geïnteresseerd. Het kasteel liet hij met de grond

gelijk maken. De goede bouwmaterialen werden opgekocht door een aannemer die er een rijtje huizen mee zette aan de Maatschapslaan in Bunnik. Het afbraakpuin werd verspreid over het terrein. Daarmee kwam een einde aan het tijdperk-Pesters.

Iets van het kasteel is bewaard gebleven in de vorm van het bunnikse gemeentehuis dat naar het voorbeeld van de Niënhof door dezelfde architect is ontworpen. De Wetstein Pfisters dochter verkocht de belegging een aantal jaren geleden aan de stichting "het Utrechts Landschap" die het nu onderhoudt. Thans bestaan er plannen van de gemeente Bunnik om geld voor restauratie beschikbaar te stellen. Er zijn nog maar heel weinig mannelijke Pesters over. Zij stammen af van jongere zoons van Willem Nicolaas Pesters van Cattenbroeck.

De officiële omschrijving van het wapen van Pesters luidde: "In goud een verlaagde schildpad van natuurlijke kleur met kop en pooten buiten het schild uitkomende, vergezeld boven van een blauwe omgekeerde vijfpuntige ster. Gekroonde helm met goud-blauwe helmkleden. Schildhouders: twee gouden leeuwen. Schild en schildhouders rustende op een smalle licht-bruine console".

drs Henk Reinders

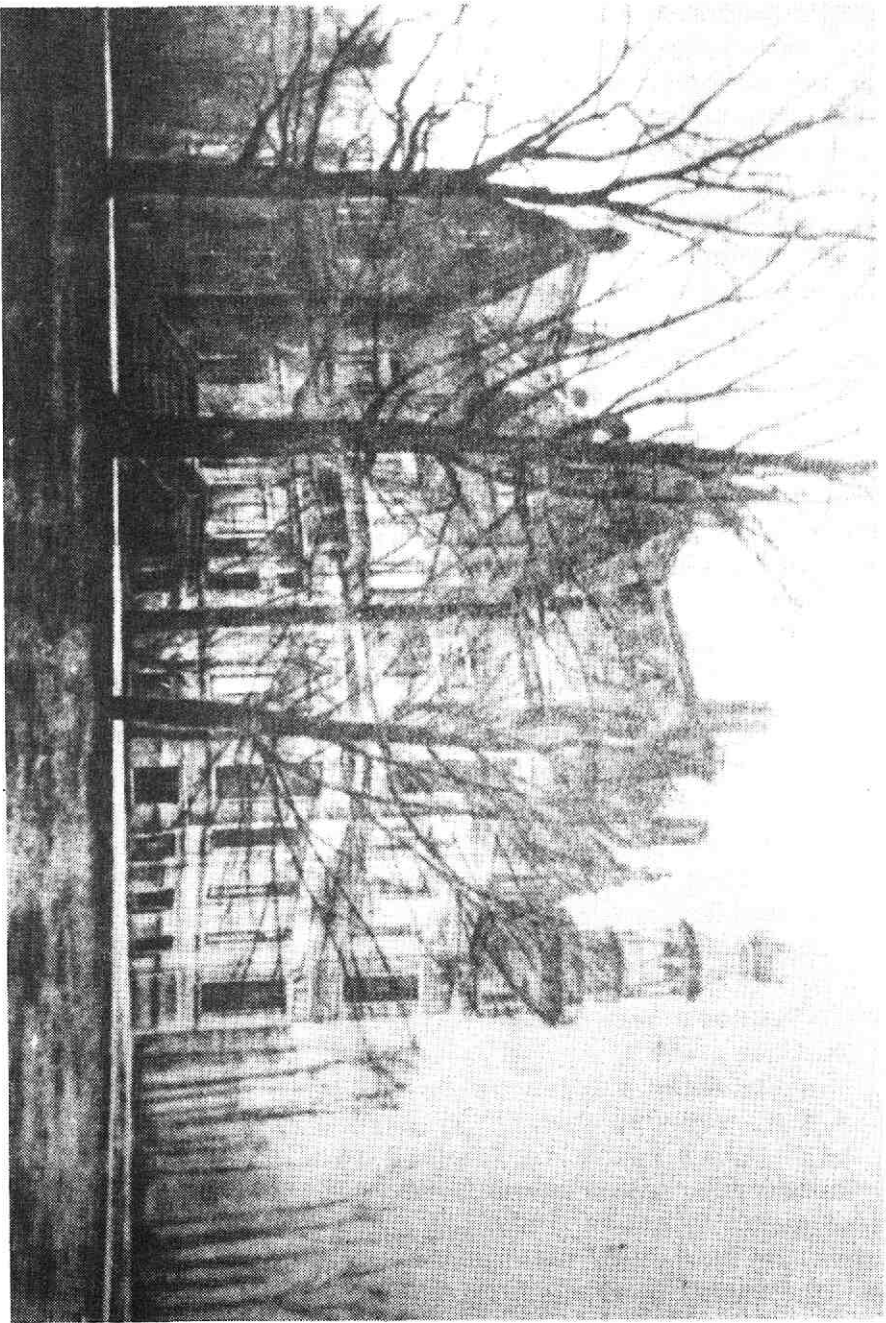
Noten

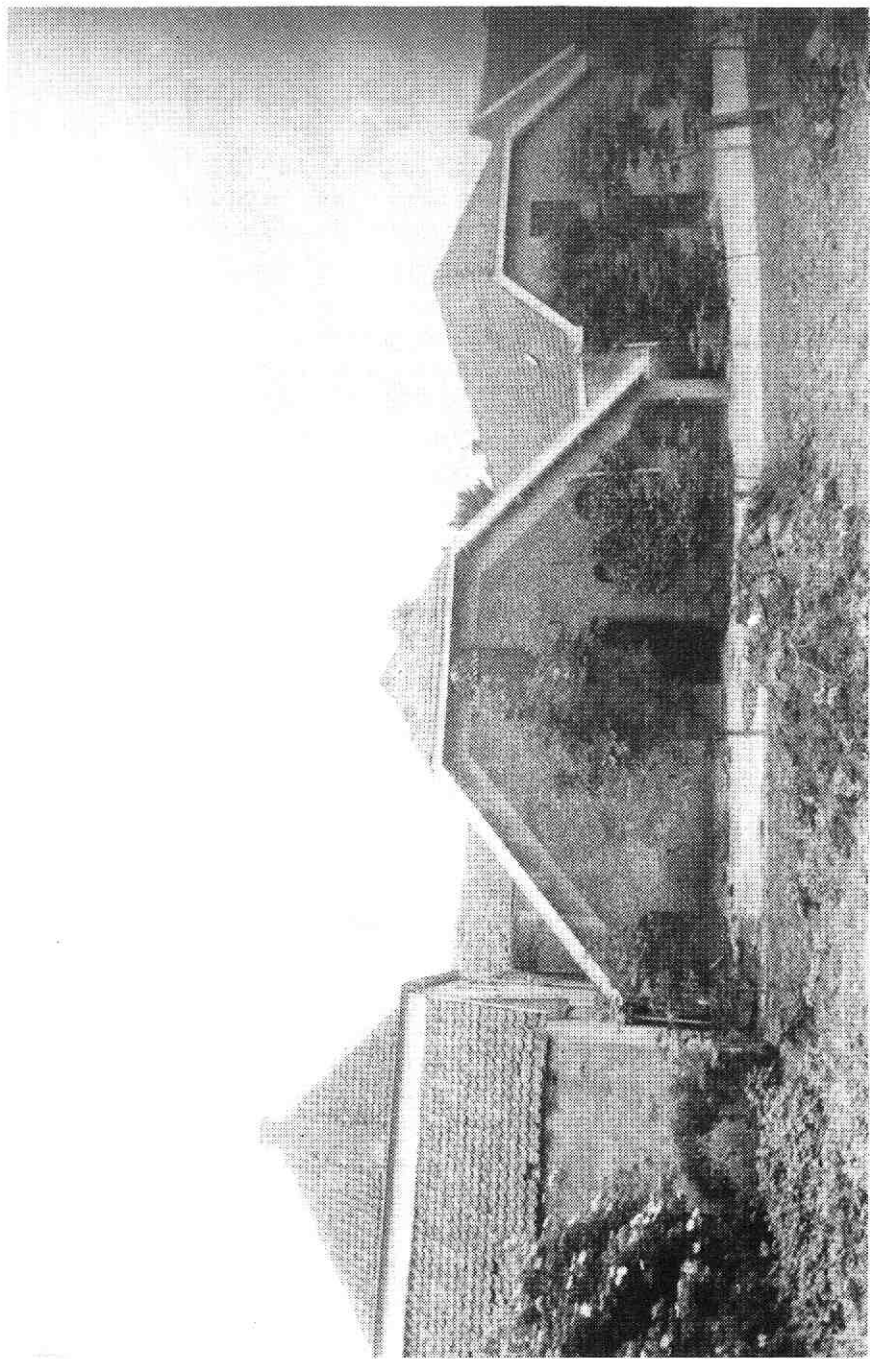
1. W. Wijnaendts van Resandt: "Het geslacht (de) Pesters te Maastricht", De Navorscher 92 (1950), pag. 97v. en De Navorscher 93 (1951), pag. 27v.
2. C. Dekker: Het Kromme Rijngebied in de Middeleeuwen, Zutphen, 1983
3. Een stichtse morgen is ca 0,84 ha
4. V.A.M. van der Burg: "De kasteel/boerderij "De Braekel" onder Zeist in "Seyst" 16 (1986), nr 3
5. Kadasterkantoor Amersfoort, Register van Overschrijving 40/62

Met dank aan mevrouw W.E. Hooft Graafland-barones van Hardenbroek, Wassenaar; De heer M.Th. Reuser, Vianen; de heer Broedelet, Zeist en de families Blitterswijk en van Dijk, Bunnik.

De nieuwe Niënhof 1894-1929

Foto Arie v.d. Gaag

Afgebroken schuren van de Niënhof. Links de oude Niënhof

Foto Henk Reinders, 1985

De ondergeteekende verklaart gaarne dat de bouwkundige Joh. Meerdink te Leest, welke ongeveer een jaar (in 1892 en '93) bij hem in betrekking is geweest als teekenaar en voor het verrichten van verdere werkzaamheden bij den bouw van de Villa „den Nienhoff“ te Punnik, zich heeft doen kennen als een steeds flink practisch en theoretisch ontwikkeld bouwkundige, die de hem opgedragen taak steeds met de meeste nauwgezetheid en ijver vervulde, weshalve hij hem gerustelijk als oprichter of teekenaar bij de uitvoering van een bouwwerk kan aanbevelen. -

Amelo 12 Augustus '93

J. H. Vos Sr.

Architect Johan Meerdink

Nevenstaand getuigschrift ontving Johan Meerdink op 20-jarige leeftijd. Geboren in 1873, werd hij na zijn schooltijd bij de Broedergemeente in het eind der tachtiger jaren opgeleid als bouwkundige op het kantoor van architect Hazenbosch aan de Maliebaan te Utrecht, waar hij als medeleerling een broer van de bekende dirigent Willem Mengelberg had. Later werkte hij als bouwkundig opzichter te Amsterdam, onder andere bij de bouw van de (hervormde) Muiderkerk, het pand van Blickman en Sartarius (Dam/hoek Rokin) en de Amstelbrouwerij aan de Mauritskade. 's Avonds volgde hij de lessen van de bekende architect dr P.J.H. Cuypers op de bovenste verdieping van het door Cuypers ontworpen Rijksmuseum. Aan het einde der negentiger jaren vestigde Meerdink zich als architect aan de le Dorpsstraat te Zeist en werd op 1 april 1900 benoemd tot "gemeente-opzichter" van Zeist, destijds een bijbaantje, waarin hij zijn oom Herman Meerdink (1837-1920) opvolgde. In 1904 kreeg hij de titel van gemeente-architect. Allengs ging deze taak de gehele persoon vergen, en moest de particuliere praktijk als architect worden opgegeven. De aanbouw aan het pand Laan van Beek en Royen een kantoor en tekenkamer, dateert uit deze periode; bij zijn huwelijk in 1901 vestigde Meerdink zich in dit huis. Omstreeks 1930 werd hij directeur van gemeentewerken. Op 59-jarige leeftijd overleed hij in 1932.

J. Meerdink

Op verzoek van de redactie heb ik een gedeelte van een eerder gepubliceerd artikel 1) over "de gemeenteraad in de loop der tijden" enigszins bewerkt, omdat daarin nadere informatie wordt gegeven over het kiesrecht na 1848, waarvan sprake is in de bijdrage van mr dr V.A.M. van der Burg over de hoogstaangeslagenen te Zeist.

Een van de belangrijkste onderwerpen van de grondwetsherziening van 1848 was de regeling van het kiesrecht, zowel het recht om te kiezen, het actief kiesrecht, genoemd in het recht om gekozen te worden, het passief kiesrecht.

Met betrekking tot het actieve kiesrecht werden rechtstreekse verkiezingen voor de tweede kamer, de provinciale staten en de gemeenteraden ingevoerd.

De eerste kamer werd en wordt nog steeds gekozen door de provinciale staten.

Het overzicht van de hoogstaangeslagenen was van belang voor het passieve kiesrecht van de leden van de eerste kamer. De grondwet van 1848 bepaalde namelijk, dat de provinciale staten hun keuze moesten beperken tot de hoogstaangeslagenen in de directe belastingen.

Dat duurde tot de grondwetsherziening van 1887, toen aan de verkiesbaren een nieuwe categorie werd toegevoegd, namelijk zij, die bij de wet aan te wijzen hoge openbare ambten bekleden of bekleed hebben. Een beperking, die steeds hinderlijker werd. Zij heeft de sociaal-democraten, in wier kringen de verkiesbaren dun gezaaid waren, verplicht een man als Polak, vooraanstaande figuur in de vakbeweging, eerst even in de tweede kamer te brengen om hem aldus een verkiesbare plaats voor de eerste kamer te verschaffen.

Het heeft overigens tot 1917 geduurd voor ook deze beperkingen opgeheven werden en het passief kiesrecht voor de eerste kamer gelijk werd aan dat van de tweede kamer.

Na 1848 was er het kiesrecht voor de gemeenteraden,

de provinciale staten en de tweede kamer ook de belastingaanslag maatstaf. Het kiesrecht voor die organen was namelijk gebonden aan het bedrag dat betaald werd aan directe belastingen, daarom genoemd censuskiesrecht.

De vereiste som te - betalen - belasting was afhankelijk van de plaatselijke gesteldheid, vastgelegd in de kieswet. Volgens een bepaling in de grondwet was deze voor de tweede kamer en voor de provinciale staten minimum *f* 20,-- en maximum *f* 60,--.

In Amsterdam, waar het hoogste bedrag werd geëist, bedroeg de census *f* 112,-- en in Zeist *f* 24,--. In de gemeentewet van 1851 was bepaald, dat voor het kiesrecht voor de leden van de gemeenteraad de belastingssom op de helft werd gebracht. In Zeist was dus een bedrag van *f* 12,-- belasting voldoende om aan de verkiezingen deel te kunnen nemen.

Zeist telde toen 3.654 inwoners. Op de lijst van kiezers voor de gemeenteraad, vastgesteld op 15 juli 1851 kwamen 110 namen voor van ingezetene, die *f* 12,-- of meer betaalden aan grondbelasting, personele belasting en patentrecht (Patentbelasting werd toegepast op de uitoefening van alle handel, beroep en bedrijf).

De opkomst voor de eerste verkiezing op 9 september 1851 van de leden van de gemeenteraad was bijzonder groot. Van de 110 kiesgerechtigden kwamen er 98 stemmen. Van de 11 te verkiezen raadsleden kregen er 8 de volstrekte meerderheid, te weten: W.A. Weisz 86, G.M. Liefink 85, Th. Liedermooy (gemeentesecretaris) 75, G. van der Haar 68, G. Meerdink 67, mr W.D.F. Schas (burgemeester) 61, G. Verdonk 55 en J.N. Lund 50 stemmen.

Voor de drie resterende zetels werd een herstemming gehouden tussen de zes volgende kandidaten: jhr L.M. Schuurbecque Boeije 48, T. van Wijk 47, G.C. Altena 46, C.N. van der Veer 44, baron W.H. van Lijnden 38 en jhr W.J. de Pesters 36 stemmen.

Na herverkiezing waren gekozen de heren Schuurbecque Boeije 69, De Pesters 64 en baron van Lijnden 61 stemmen.

Bij de grondwetsherziening van 1887 werd gebroken met het beperkte censuskiesrecht en werd het actief kiesrecht uitgebreid tot die kiezers, die de door de kieswet te bepalen kentekenen van geschiktheid en maatschappelijke welstand bezaten. Ingevolge de eisen, in dit verband door de kieswet gesteld, kende men: belasting-, woning-, loon-, spaarbank- en examenkiezers.

Ook hier duurde het tot 1917 voor er sprake was van algemeen kiesrecht. Aanvankelijk alleen voor mannen, dankzij de initiatiefwet-Marchant sedert 1919 ook voor vrouwen.

L. Visser

Noot

1) C.D.A.-info Zeist 1985/1987

De hoogstaangeslagenen te Zeist in 1889

Statistieken leren ons tegenwoordig hoeveel mensen van een bepaalde inkomensklasse in een gemeente wonen. Zo kent Zeist anno 1986 nogal wat miljonairs. Namen vallen uit de statistieken niet af te lezen.

Na de grondwet van 1848 schreven in verband met het in ons land toen geldende censuskiesrecht een aantal wetten voor, dat de namen van burgers die actief en passief kiesrecht hadden, gepubliceerd moesten worden. Een sterretje bij de naam in het adresboek van stad of dorp gaf aan welke burger kiesrecht had. Kijkt u het oudst bekende adresboek van Zeist, behorende tot de gids van Utrecht en De Bilt, uit 1889 er maar op na.

De lijst van hoogstaangeslagenen in de grond-, personele- en patentbelasting werd per provincie in een bijvoegsel van de Nederlandse Staatscourant gepubliceerd. Uit het bijvoegsel van de Nederlandse Staatscourant van zaterdag 8 juni 1889, no 134, blijkt dat de provincie Utrecht er in het totaal 127 kende. Die van Zeist volgen hieronder met hun nummer en het totaal betaalde belastingbedrag. Zij vormden de financieel-economische elite van Zeist bijna honderd jaar geleden. Ik heb aan de namen enige gegevens toegevoegd.

- no 16 Bijleveld, mr Mathieu Emmanuel Claude f 1.402,38⁵
Zeist
eigenaar van het landgoed "Rijnwijk", Odijkerweg, Zeist en bewoner van de villa "Choisy" aan de Slotlaan te Zeist. Deze villa werd gesloopt in 1912 1).
- no 24 Boissevain, Athanase Adolphe Henri f 1.074,83
Zeist
bankier en eigenaar van de buitenplaats "Prins Hendriksoord", Soestdijkerweg 17, Zeist 2).

- no 76 Labouchère, mr Charles Bernard f 2.419,02
Zeist
bankier en bewoner van het "Zeister Slot", Zinzendorflaan 1, Zeist 3).
- no 91 Pauw van Wieldrecht, mr Matthieu Christiaan Hendrik, ridder f 1.091,61
Zeist
eigenaar en bewoner van "Pavia", Laan van Beek en Roijen 45, Zeist 4).

mr dr V.A.M. van der Burg

Aantekeningen

- 1) Roland Blijdenstein: Zeist, Groei en Bouw. Utrechtseweg-Driebergseweg, Zeist 1984, blz. 137
- 2) Idem: Den Dolder en Bosch en Duin, Zeist 1984, blz. 267 en volgende. K.W. Galis: Huis ter Heide, Bosch en Duin en Den Dolder in oude ansichten, Zaltbommel 1980, blz. 75
- 3) Roland Blijdenstein: Zeist, Groei en Bouw. Het Slot en omgeving, Zeist 1983, blz. 171
- 4) Idem: Huis ter Heide, Lyceumkwartier en Austerlitz, Zeist 1984, blz. 117

Bijlage 1: De hoogstaangeslagenen te Zeist in 1853;
bron: Provinciaal-blad van Utrecht 1853, no
60

no 31 jhr W.J.A. van Romondt	totaal f 1.060,52
no 37 J. Baron Taets van Amerongen van Woudenberg	totaal f 999,84 ⁵

Bijlage 2: De hoogstaangeslagenen te Zeist in 1867;
bron: Provinciaal-blad van Utrecht 1867, no
174

no 28 jhr H. Strick van Linschoten	totaal f 1.441,35
no 37 jhr J.L.R.A. Huijdecoper	totaal f 1.224,45
no 47 jhr W.K. Huijdecoper	totaal f 1.007,42

Bijlage 3: De hoogstaangeslagenen te Zeist in 1886;
bron: Provinciaal-blad van Utrecht 1886, no
44

no 13 mr C.B. Labouchère	totaal f 2.286,44 ⁵
no 22 jhr C.F.A. Roëll	totaal f 1.814,21 ⁵
no 32 jhr J.L.R.A. Huijdecoper	totaal f 1.372,44
no 37 mr M.C.E. Bijleveld	totaal f 1.335,53
no 40 jhr mr E.L. de Geer	totaal f 1.227,67
no 48 mr M.C.H. ridder Pauw van Wieldrecht	totaal f 1.184,17 ⁵

Prins Hendriksoord, Soestdijkerweg 17

Foto dienst openbare werken

Pavia, Laan van Beek en Royen 45

Foto dienst openbare werken

Contribuanten

Wij begroeten deze keer als nieuwe begunstigers:

De heer ing. J.C. Bauer, Woudenbergseweg 10
De heer H. v.d. Born, Egelinglaan 27
De heer M. ten Haaft, Kroostweg 56
De heer E.B.P. le Haen, Zusterplein 6
Familie D. Horsman, Arnhemse Bovenweg 18
Familie A.J. de la Mar, Herenlaan 2d
Mevrouw B.T. Nauta, Wilhelminalaan 47
Familie H. van Oort, Javalaan 111
De heer D. Schneider, Nijenheim 3122
Familie J. Schwencke, Burg. Van Tuylllaan 48.

Alle 10 nieuwe contribuanten hartelijk welkom.

Helaas moeten wij ook regelmatig afscheid nemen van oude vertrouwde namen. Het bestand belooft eind 1987 precies 511 betalende begunstigers.

De aanwas van 27 nieuwe begunstigers het laatste half jaar heeft voorkomen dat wij onder de grens van 500 begunstigers kwamen.

Wilt u nog eens een goed woordje voor ons doen bij familie en bekenden?

Bij voorbaat dank,

H. Wels, administrateur